

MELKİT PATRİKLİĞİNİN KURULUŞU VE OSMANLI DEVLETİ, PAPALIK VE FRANSA İLE İLİŞKİLERİ (1853-1919)*

*Haydar ÇORUH***

ÖZET

1720'li yıllarda Ortodoks Rum Cemaat arasından devşirilmeye başlanan Melkitler, 1830 yılına kadar İstanbul Rum Patrikliğine, 1830'da Ermeni Katolik Patrikliği'nin kurulmasıyla da buraya bağlandılar. Melkitleri bir millet olarak teşkilatlandıran ve Antakya Sinodu'nda (1833) patrik seçilen Maksimus III. Mazlum'u Osmanlı Devleti 7 Ocak 1848'de resmi patrik olarak tanıdı. Bununla beraber Melkitlerin bağımsız patriklik haline gelmeleri 7 Haziran 1853'te Katolik Ermeni Patrikliği'nden tamamen ayrılmalarıyla mümkün olmuştur. Kuruluş sürecini tamamlayan Melkit Patrikliği 1860-1861 Lübnan Bunalımına kadar ruhani sınırlarını genişletmekle uğraşmıştır. Bu tarihten sonra bölgede artan ecnebi müdahalesi sebebiyle yönlerini Avrupa'ya dönen Melkitler, Fransa ve Vatikan arasında başlayan Katolikliğin hamiliğini üstlenmeye yönelik nüfuz mücadelesinde zaman zaman bu iki güçten birini taraf edinerek, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalenin kapısını aralamışlardır. Bununla beraber Melkit Patrikliği ile Osmanlı Devleti arasında 1914 yılına kadar inişli çıkışlı bir şekilde devam eden ilişkiler, Patrik Geha Efendi'nin Mısır'a gittiği 1916 yılından Dimitrios I. Cady Efendi'nin atandığı 1919 yılına kadar duraksamıştır. Bundan sonra Mısır Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmış ve ilişkiler de tamamen kesilmiştir. Çalışmada, Melkit Patrikliği'nin kuruluşu ve Melkitlerin Osmanlı Devleti, Fransa ve Vatikan ile ilişkileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Melkit, Rum, Katolik, Osmanlı Devleti, Papalık, Fransa.

GİRİŞ

Bu makalede, Suriye ve çevresindeki Ortodoks cemaatlerden devşirilerek Katolikleştirilen Rum Melkitlerin, 1853'te bağımsız bir patriklik

* Makalenin Geliş Tarihi: 12.06.2017 / Kabul Tarihi: 25.10.2018.

** Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, haydarcoruh@hotmail.com

olmalarından başlayıp bu patrikliğin 1919 yılına kadar Osmanlı Devleti, Fransa ve Vatikan ile ilişkileri incelenmiş; araştırmada Osmanlı arşiv belgeleriyle diğer birincil ve ikincil kaynaklar kullanılmıştır.

Her yönüyle dış etkilere açık olan Osmanlı toplumu dillerin, dinlerin ve ırkların henüz sorgulanmaya başlanmadığı XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Katolik Cizvit (Jesuit)'lerin, Kapuçin (Capuchin)'lerin ve daha birçok misyoner grupların propaganda ve davetine maruz kalmıştır. Bu propagandalarda rol alan misyonerler genel olarak Fransa ve Vatikan desteğiyle hareket etmiş ve XIX. yüzyılın başlarına kadar yeni bir mezhep oluşturabilmek için hedef kitle olarak önce Müslüman ve Yahudileri daha sonra da Ortodoks cemaatleri seçmişlerdi¹. Bu yüzyılın başlarından itibaren Şam, Halep, Hama, Humus, Antakya, Gaziantep, Kudüs ve Hayfa gibi bölgelerde özellikle Ermenileri cezbetmeyi başaran misyonerlerin çabalarıyla 1830'da bağımsız bir Ermeni Katolik Patrikliği kurulmuştu². Fener Rum Patrikliği'ne bağlı Antakya Rumları arasında Katolikliğe geçenlerin sayısında da bu tarihten sonra sürekli artış olmuştur³.

Melkit olarak isimlendirilen Katolik Rum cemaat⁴, her ne kadar Antakya'yı merkez olarak kabul ediyorsa da, depremler ve yangınlar sebebiyle patriklik merkezi olarak Şam'ın kullanılıyor olması sebebiyle Osmanlı Devleti Melkit patriklerinin de Antakya yerine Şam'da oturmalarını tercih

¹ Gülden Sarıyıldız, "Osmanlı Devleti'nde Protestan Ermeni Milleti ve Kilisesinin Tanınması", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl: 1/2002, Sayı: 2, s. 249.

² Katolik Ermeni patrikliğinin kuruluşu hakkında bkz. Kemal Beydilli, *II. Mahmud Devrinde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi'nin Tanınması (1830)*, Harvard 1995, s. 8-36.

³ Melkitlerin ilk patriği olan Maksimus III. Mazlum (1833-1855) dönemine kadar Suriye ve çevresinde 20 bin civarında Katolik/Melkit bulunurken, Maksimus'tan sonra bu nüfus 70 bine, 8 civarında olan piskoposlukların sayısı ise 13'e yükselmiştir (Hanna Kildani, *Modern Christianity in the Holy Land*, (Çvr. George Musleh), Bloomington/Indiana 2010, s. 659). Melkit nüfusunun Patrik Gariforyos Efendi (1864-1897) zamanında ise 135 bin olduğunu belirten kaynaklar mevcuttur (Charles A. Frazee, *Katolikler ve Sultanlar (Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923)*, (Çvr. Cemile Erdek), Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 356-357).

⁴ Melkit adının menşei hakkında bkz. Philip A. Khairallah, "The Ecumenical Vocation of the Melkite Church", *St. Vladimir's Theological Quarterly*, Vol: 30, No: 3, 1986, s. 191; Bruce Masters, *Christians and Jews in the Ottoman Arab World*, Chambridge University Press, 2001, s. 108.

etmiştir⁵. Melkit cemaat 1833 yılında Maksimus III. Mazlum'un patrik seçilmesiyle, 1830 yılında bağlandıkları Katolik Ermeni Patrikliği'nden ayrılmak için büyük çaba göstermişlerdi.

1. Maksimus III. Mazlum'un Patrik Seçilmesi

1720'li yıllardan itibaren Suriye ve çevresinde faaliyet gösteren Katolik misyonerler tarafından Antakya Rum Ortodoks Patrikliğine bağlı cemaat arasından devşirilen Melkitler (Katolik Rumlar), Katolik Ermeni Patrikliği'nin kurulduğu 6 Temmuz 1830 tarihine kadar Fener Rum Patrikliği'ne bağlı kalmışlardı⁶. Sekiz Melkit piskopos tarafından Aziz George Algarb Manastırı'nda Şubat 1833'te oluşturulan seçim meclisi, eski Halep Başpiskoposu Germanos Adam (1725-1809)'ın yetiştirmiş olduğu Maksimus III. Mazlum'u 4 Nisan 1833'te Melkit Patriği seçti. Melkit camiası, Patrik Maksimus III. Mazlum'un 1835 yılında koymuş olduğu yasalarla yeniden düzenlendi. Bu düzenlemenin akabinde Ermeni Katolik Patrikliği'nden ayrılmak için Bâbü'ali'ye bir başvuru yapıldı, ancak hemen bir sonuç alınamadı. Bağımsız patriklik yolunda hızlı adımlarla ilerleyen Maksimus III. Mazlum, Melkit cemaatinin uzun bir zamandır birikmiş olan sorunlarına el attı. Ortodoks Rumlar ile Melkitler arasında sorun hâline gelmiş olan âyin yönetimi ve dîni kisve tartışmalarını bitirmek için Osmanlı hükûmeti nezdinde yapmış olduğu girişimler, sonunda netice verdi ve bununla ilgili ferman da 31 Ocak 1837'de çıkarıldı⁷.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı sırasında Mısır'da bulunan Maksimus III. Mazlum 1839 yılı ortalarına doğru Roma'ya gitti. Tanzimat Fermanı'nın

⁵ Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesi Tanıtım Kitabı'nda verilen bilgiye göre; "Arap Ortodoks Kiliselerinin tamamının 15. yüzyıla kadar Antakya'da bulunan Antakya Arap Ortodoks Patrikhanesine bağlı iken, deprem ve yangınlar yüzünden sonradan Şam'a taşındığı kilisenin vakıf kitapçığında bildirilmektedir" (Derya Karaburun Doğan-Banu Mustan Dönmez, "Antakya Arap Ortodokslarında Dinsel Müzik Uygulamaları, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 58, Yaz-2016, s. 1001).

⁶ A. Fortescue, "Batı Süryaniler'den Melkitler", (Çev. Meral Ünüvar), *Journal of the Assyrian Academic Society*, C. 10, Sayı: 2, 1996, s.8; Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Katolik Ermeniler (1847-1918)", *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 18, Sayı: 69, (2012/1), s. 17.

⁷ Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 352.

ilanıyla çatışmaların yatışması üzerine tekrar geri döndü ve Şam'a yerleşti. Bu dönüş onun hayatının da değişmesine sebep oldu. Keldani, Süryani ve Marunî Katoliklerine 7 Ocak 1848'de bir emir gönderen⁸ Osmanlı Devleti, Maksimus III. Mazlum'u da Antakya, İskenderiye ve Kudüs Melkitleri patriği olarak tanıdı⁹. Melkit Patrikliği bu tarihten itibaren Ermeni Katolik Patrikliği ile yollarını şeklen de olsa ayırmış oldu. Ancak bu ayrılışın resmileşmesi için bir müddet daha geçmesi gerekecekti¹⁰.

Enerjik ve müdahaleci tavrını gösteren Maksimus III. Mazlum, patrikliğinin ilk beş yılında Kudüs, İskenderiye ve İstanbul'un yanı sıra belli başlı merkezlerde yaklaşık on üç piskoposluk kurdu. Patrikliği sırasında doğrudan kendisine bağlı olmadığı halde Şuveyr'deki Vaftizci Yahya ve Kutsal Kurtarıcı manastırlarına da müdahale etmekten çekinmedi¹¹.

1849 yılında Kudüs'te toplanan Sinod'un aldığı kararlar sebebiyle Beyrut Piskoposu Agapios Ri'ashi'nin, Maksimus III. Mazlum'un kilise ve mezhep açısından bir tehdit olduğunu ilan etmesi, patriğin Roma ve Melkit cemaati ile arasının açılmasına ve bir çatışma ortamının doğmasına sebep oldu. Bu hadisenin perde arkasında, Maksimus III. Mazlum'un Mayıs 1849'da Kudüs Katolik Melkit Kilisesi'nde yaptığı bir açıklama yatmaktaydı. Bu açıklamada şartlarını kendisinin belirlemiş olduğu bir kurallar listesi yayımlamıştı. Ancak, söz konusu liste Melkit cemaatinin ileri gelenleri tarafından hiçbir zaman benimsenmedi. Buna rağmen Maksimus kurallar listesini hem Melkit cemaati ve hem de İnanç Yayma Topluluğu (*Propaganda Fide*) nezdinde müdafaa etti¹². Bu tartışma 1853 yılına kadar

⁸ 7 Ocak 1848 tarihli beratın içeriği hakkında 1853 tarihli bir başka belge bilgi vermektedir. Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA), *İrade Hariciye* (İ. HR.), 110/ 1, Evâil-i Muharrem 1270/4-13 Ekim 1853.

⁹ BOA, İ.HR., 133, Lef: 3, 30 Muharrem 1264/7 Ocak 1848; Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 353; Canan Seyfeli, *a.g.m.*, s. 17.

¹⁰ Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 350; Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu* (1839-1914), Ankara 1996, s. 28-29.

¹¹ Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 353.

¹² A. Fortescue, "Batı Süryaniler'den Melkitler Suryaye Malkaye ya da Suryoye Malkoye", *Journal of the Assyrian Academic Society*, (Çvr. Meral Ünüvar), Cilt: 10, Sayı: 2, 1996, s. 8; Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 353-354. *Propaganda Fide* (İnanç Yayma Topluluğu) Papa XII. Gregorius tarafından 14 Ocak 1622'de kuruldu (Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 107).

sürdü. Maksimus bu zaman zarfında bir taraftan Melkit Kilisesi ve Roma ile bozulan ilişkileri düzeltmek, diğer taraftan da bağımsız bir patriklik kurmak için mücadele etti. Bu mücadele sırasında İstanbul'a birkaç defa gidip geldi ve nihayet mezhep imtiyazlarını, kilise hukukunu ve mezhep muafiyetlerinin¹³ yanısıra Melkit Patrikliğinin şeklen de olsa bağlı olduğu Ermeni Katolik Patrikliği'nden tamamen ayrıldığını ilan eden ferman 7 Haziran 1853'te Sultan Abdülmecid tarafından yayımlandı. Böylece Maksimus III. Mazlum da, Melkitlerin bağımsız patriği olarak resmen tanınmış oldu¹⁴.

Maksimus III. Mazlum'un, 24 Ağustos 1853'te Şam'daki Büyük Meclis (Meclis-i Kebir)'te yaptığı ilk toplantı, Kamame Kilisesi'nde 1808 yılında meydana gelen yangın sebebiyle yapılacak tamiratın Rum Ortodoks cemaatine verilmesiyle ilgilidir. Konuyla ilgili olarak padişah tarafından gönderilen emirde, Hz. İsa'nın doğduğu "Beytü'l-Lâhim"deki gümüş yıldızın kaybolması ile başlayan çatışma halinin sonlandırılması ve bu mabetlerin eski şekliyle idaresi istenilmekteydi¹⁵. Söz konusu toplantıdaki bir diğer konu ise İstanbul Ermeni Katolik Patriği Nikogos Efendi'ye Katolik Ermeni cemaatinin hak ve hukukunu garantiye alan bir ferman verilmesiydi. Bu konuda bir değerlendirme yapan Maksimus, fermanın Melkit Patrikliği ile Katolik Ermeni Patrikliği arasında herhangi bir ilişki olmadığını gösteren resmi bir belge olarak kayıtlara geçtiğini belirtmiştir¹⁶.

Maksimus III. Mazlum, patrikliğinin bu ilk yıllarında Suriye ve çevresindeki Melkitlerin yanı sıra daha uzak yerlerdeki cemaat mensuplarının da sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Melkit Patrikliği'nin ruhani yetki alanına dahil olan Mısır'ın Bulak İskelesi ve Mansûre Karyesi'ndeki

¹³ Hatt-ı Hümayûn aynı zamanda Rum ve Ermeni Katolik Patriklerine, Protestan Vekiline ve Yahudi Hahambaşısına da verilmişti (BOA, İ.H.R., 106/5191, Lef: 3,19 Zilkade 1269/24 Ağustos 1853).

¹⁴ BOA, İ.H.R., 106/5191, Lef: 2, Evahir-i Şaban 1269/31 Mayıs-7 Haziran 1853. Maksimus III. Mazlum, 26 Ağustos 1853'te Bâbiâli'ye yeni bir arzuhal sunarak cemaatinin mezhep imtiyazlarının ve hukukunun garanti altına alınmasından ve bağımsız bir patrik olarak tanınmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir (BOA, İ.H.R., 106/5191, Lef: 4, 21 Zilkade 1269/26 Ağustos 1853).

¹⁵ İlhami Yurdakul, "Kudüs Deyru's-Sultan Habeşlilerinin ve Mısır Kıptilerinin Dini-Siyasi Nüfuz Mücadelesi", *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, (Ortadoğu Özel Sayısı), s. 201-203.

¹⁶ BOA, İ.H.R., 106/5191, Lef: 3,19 Zilkade 1269/24 Ağustos 1853.

cemaate yönelik birkaç yıldır devam eden saldırılar alınan bütün tedbirlere rağmen durdurulamamıştı¹⁷. Bölgeye bir gezi düzenleyen Maksimus III. Mazlum, tacizlerin arkasında cemaat mallarına göz diken mîr-miran, zabitan ve ehl-i ırz taifesinin olduğunu ileri sürmüştür. Melkit cemaatine karşı sürdürülen baskıları engellemek amacıyla yeni bazı önlemler alan hükümet, bu önlemler çerçevesinde Melkit cemaatin âyinlerine hiçbir taraftan müdahale edilmemesini istemiştir¹⁸. Bu konuyla ilgili olarak Melkit Patriğine bir de Hatt-ı Şerif verildiği anlaşılmaktadır. Patrik Maksimus III. Mazlum'a verilen bu hatt patrikliğinin ve cemaatinin huzur ve refahını temine yönelik idi¹⁹. Hatt-ı Şerif Şam'a götürülmek üzere İstanbul'daki patrik vekili Aleksarhos Mihori Yuhanna Habib Efendi'ye teslim edilmişti. Yuhanna Habib Efendi, Hatt-ı Şerif'i İstanbul'dan hareket eden bir posta arabası ile Şam'a göndermişti. Ancak posta arabası Cebel-i Dürüz mevkiinde eşkıya tarafından soyulmuş ve Hatt-ı Şerif de bu soygunda kaybolmuştu²⁰.

Patrik Maksimus, cemaate yönelik tacizlerden Katolik Ermeni Patrikliğini sorumlu tutmuştur. Ona göre Ermeni Patriği Melkit cemaatini baskı altında tutarak bağımsız patriklik için verilen mücadeleyi baltalanmaya çalışmaktaydı. Bu konuyla ilgili olarak 28 Kasım 1853'te Hariciye Nezaretine gönderilen bir arzuhal Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüştür. "Hıristiyan Taifesinin Mezhep İmtiyazlarına Mahsus Maddeler" gündemiyle toplanan meclis, Maksimus III. Mazlum'un Melkit cemaat patrikliğini bir kez daha teyid etti. Ancak toplantıda Ermeni Katolik Patrikliği'nden ayrılarak

¹⁷ Ayinlerine müdahale edilen Rum Melkit Katolik taifesinin bulunduğu yerler, Mısır haricinde Behzil İskelesi olan Bulak tabir olunan mahal ile Mısır Eyaleti dahilinde Aryaf Kazası'na tabi Mansure Karyesi idi (BOA, *Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayûn Mühimme Kalemi* (A.DVN.MHM),10/86, Evâil-i Muharrem 1270/4-13 Ekim 1853).

¹⁸ Cemaat ayinlerine müdahale edenlerin "Siz mülkünüzde icrâ-yı ayin ediyorsunuz, İncil okuyup kandil asmışsınız ve iskemle/oturak ve tasvir koyup perde açar ve buhur yakıp sallar ve elinizde değnek tutarsınız." şeklinde satışlarda buldukları tespit edilmiştir (BOA, A.DVN.MHM.,10/86, (Evâil-i Muharrem 1270/4-13 Ekim 1853).

¹⁹ BK. BOA, İ.HR., 110/5394, Lef: 1, Evâil-i Muharrem 1270/4-13 Ekim1853.

²⁰ BOA, İ.HR., 110/5394, Evâil-i Muharrem 1270/4-13 Ekim1853. Dürzi kabileleri XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Lübnan'ın dağlık bölgesinden çıkarak Suriye'nin Havran bölgesine gelip yerleştiler. Bu tarihten sonra bölge Cebel-i Havran yerine Cebel-i Dürüz olarak anılmaya başlandı (Sebahattin Samur, "Cebel-i Havran'da Dürziler ve Sultan Abdülhamit'in Bunlarla İlgili Politikası (1878-1900)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, Kayseri 1994, s. 399-400).

müstakil bir patriklik kurulabilmesi hakkının şifahen de tanınmış olmasına rağmen, henüz bu hususları resmi olarak onaylayan bir ferman verilmemişti. Mecils hem bu eksikliği gidermek ve hem de Melkit cemaate yönelik saldırıları önlemek için yeni bir ferman yazılmasına karar vermişti (28 Kasım 1853). Bu ferman Keldani ve Süryani Katolik Patriklerinin de Melkit Patrikliği'ne tabi olduğuna işaret etmesinin yanı sıra patrikliğin müstakillliğini de resmen ilan etmekteydi²¹.

1853 tarihli fermana rağmen, Rum milletinden ve Katolik mezhebinden olmaları sebebiyle Melkitlerin, Ermeni Katolik Patrikliği'ne bağlı olduğuna dair Ermeni Patriği tarafından ortaya atılan iddialar üzerine Patrik Maksimus III. Mazlum, Meclis-i Âli'ye başvurarak itiraz etmiştir. Meclis-i Âli Mısır, İskenderiye, Antakya, Şam ve Kıbrıs gibi patrikliklerin İstanbul Rum Patrikliği nizamnamesine göre tabi oldukları patrikhanelerden ayrılmasının mümkün olmadığına karar vermekle beraber, Katolik cemaate yapılan müdahalelerin durdurulabilmesi için Melkitlere bağımsız yeni bir patriklik kurma izni verilmesinde de herhangi bir mahzur olmadığı hükmüne varmıştır (7 Şubat 1854)²². Ancak bu karar 9 Mart 1854'te yeniden görüşülmüş ve Ermeni Katolik Patrikliği'nin hukukunun zedeleyebileceği ileri sürülerek, Melkit cemaate bağımsız bir patriklik kurmak izni vermek yerine, her iki tarafın hukukunu garanti altına alacak yeni bir ferman yazılmasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir²³. Bu karara itiraz eden Maksimus III. Mazlum, daha önce verilmiş olan Hatt-ı Şerif'i gündeme taşıyarak, Ermeni Katolik Patrikliği ile var olan ilişkiyi tamamen bitirmiş olan ve Cebel-i Dürûz mevkiinde vaktiyle kayıplara karışan fermanın yenilenmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Melis-i Ali, yeni bir ferman verilmesi yerine eski başvuru belgesinin baş tarafına söz konusu hakları teyid eden yeni bir Hatt-ı Şerif yazılmıştır²⁴.

²¹ Buna ilaveten aynı fermanın Kudüs ve tevabii Rum Katolik patriği ile Erzurum ve sair mahallerde bulunan patriklere de verilmesinin uygun olduğu ifade edilmekteydi (BOA, İ.HR., 106/5191, Lef: 1, 26 Safer 1270/28 Kasım 1853).

²² BOA, İ.HR., 106/5191, Lef: 6, 9 Cemaziye'l-Evvel 1270/ 7 Şubat 1854.

²³ BOA, İ.HR.,106/5229, 12 Cemâziye'l-Ahir 1270/12 Mart 1854.

²⁴ BOA, İ.HR.,106/5229, 12 Cemâziye'l-Ahir 1270/12 Mart 1854.

Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile Melkit Patrikliği arasında teati edilen belgelerde Eksarhos Yuhanna Habib'in adının geçiyor olması, Maksimus III. Mazlum'un hastalığı sebebiyle, cemaat işlerini yürütme görevini ona verdiğini göstermektedir. Patrik Vekili Yuhanna Habib, Arabistan ve civarındaki Melkit cemaate ait işleri daha yakından takip etmek için İskenderiye'de yeni bir bina inşa edilmesi düşünülmekteydi. Bunun için 28 Kasım 1854'de Babîâli'ye yeni bir müracaatta bulunulmuştu. Bu müracaat onun Maksimus III. Mazlum'un yerine işleri devir aldığını göstermektedir²⁵. Babîâli, bu faaliyetin bölgedeki cemaat açısından herhangi bir mahzurunun olup olmadığını tetkikini Mısır Valisi Said Paşa (Eylül 1854-Ocak 1863²⁶)'dan istemişti²⁷. Tetkik meselesinin ne şekilde tamamlandığı tespit edilememiş olmakla beraber, Paşa, Maksimus III. Mazlum'un ağır yatalak hasta (*ke'l-ayduş giran-fıraş*) olduğunu 1 Ocak 1855'te Babîâli'ye bildirmişti²⁸. Maksimus III. Mazlum'un 1855 yılı başlarında yatalak hastalığından öldüğü anlaşılmaktadır²⁹.

2. Eklimendos Efendi'nin Patrikliği Dönemindeki Gelişmeler ve İstifalar

Maksimus III. Mazlum'un ölümünden yaklaşık bir yıl sonra, 4 Nisan 1856 (23 Adar/Mart 1272)'da Sayda'da toplanan Sinod'a Trablus, Mısır, Antakya, Baalbek, Havran, Humus ve Hama, Ardek ve Zahle, Beyrut ve Cebel, Haleb, Akka, Sayda ve Zor matranları katılmıştı. Sinod, Maksimus III. Mazlum'un kurmuş olduğu otoriter yapının devamını istemediğinden

²⁵ BOA, *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi* (HR.MKT), 94/77, 7 Rebiü'l-Evvel 1271/28 Kasım 1854.

²⁶ Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İstanbul 1999, s. 119.

²⁷ BOA, HR.MKT, 94/77, 7 Ra 1271/28 Kasım 1854.

²⁸ BOA, HR.MKT., 97/86, 11 R 1271/1 Ocak 1855; Frazee, *a.g.e.*, s. 354.

²⁹ Yerli ve yabancı kaynaklar Patrik Maksimus III. Mazlum'un ölümü hakkında herhangi bir sebep belirtmedikleri gibi, ölüm tarihini gün ve ay belirtmeksizin sadece 1855 yılı olarak vermektedirler (Abdallah Raheb, "Greek Melkite Catholic Patriarchate Of Antioch: Birth, Evolution, And Current Orientations", *Ekklesiastikos Pharos*, (Trnsl. Nicholas J. Samra), Vol: LII, Issue: II-III, s. 13).

seçilecek yeni patriğin yetkilerinde bazı kısıtlamalara gidilmişti³⁰. Aynı toplantıda oybirliği ile Melkitlerin yeni patriği seçilen Eklimendos Efendi³¹, 14 Nisan'da Antakya, İskenderiye, Kudüs ve buralara tabi mahallerin ruhani lideri olarak Bab-ı âli'den patriklik beratı talep etmişti³². Bu talepten iki gün sonra Papa IX. Pius (1846-1878) bir mektup göndererek, Eklimendos Efendi'yi Antakya Melkit Patriği olarak tanıdığını bildirdi. Eklimendos Efendi'nin patrikliği Bab-ı âli tarafından yaklaşık dört ay sonra yani 20 Temmuz 1856'da tanınmıştır. Tanıma işlemindeki bu gecikme, Antakya Katolik Patrikleriyle kurulan ilişkilerde (Ermeni Katolik Kilisesi veya İstanbul Rum Patrikliğiyle olan ilişkiler gibi) bazı dengelerin gözetilmekte olduğunu göstermektedir³³.

Eklimendos Efendi'nin patrikliğinin Osmanlı hükümetinden önce Papa tarafından tanınmış olmasının perde arkasında Doğu Katolik Kiliselerinin Papalığa bağlanmasını hedefleyen bazı taleplerin olduğu anlaşılmaktadır. Papalığın bu jestine Patrik Eklimendos Efendi, Melkit Takvimi'ni, Melkit Piskoposların onayını dahi almadan, Marunî ve Süryani Katolik kiliselerine uygun hale getirmek ve Julian Takvimi'ni de Gregoryen Takvimi ile değiştirmek şeklinde karşılık vermiştir (Ocak 1857)³⁴. Melkit cemaati arasında iyi karşılanmayan bu karar, Roma'da yeni bir meclisin toplanmasına sebep olmuştur. Bu meclise üye olan on üç piskopostan dördü (Beirut, Sidon, Baalbek ve Zahle/Zahlah) bu adımı protesto etmek amacıyla istifa kararı alınca, Eklimendos Efendi direnemedi ve Ağustos 1858'de istifa

³⁰ BOA, İ.HR., 133/6812, Lef: 2, 8 Şaban 1272/14 nisan 1856; Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 354. Cemaati arasında Clement Bahouth (1856-1864) olarak bilinen Eklimendos Efendi'nin görev süresiyle ilgili verilen tarihlerde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Devlet Salmelerinde "Klementos" adıyla geçmektedir. Aynı kaynaklarda Rum Katolik Patriği ve aynı zamanda Akka metropolidi olarak kaydedilmiştir (1860). Bir başka ayrıntı ise Klementos Efendi'nin 1861-1864 yılları arasında patrik olarak gösterilmesidir (Canan Seyfeli, *a.g.m.*, s. 19).

³¹ BOA, İ.HR., 133/6812, Lef: 4, 23 Adar (Mart) 1272/4 Nisan 1856.

³² BOA, İ.HR., 133/6812, Lef:2, 8 Şaban 1272/14 Nisan 1856.

³³ Eklimendos Efendiye patriklik beratı, eski patrik Maksimus III. Mazlum'a 19 Aralık 1847 tarihinde verilen patriklik beratının taşıdığı şartlar mukabilinde verilmişti (BOA, İ.HR., 133/6812, Lef: 3, 17 Zilkade 1272/20 Temmuz 1856; Abdallah Raheb, *a.g.m.*, s. 13-14).

³⁴ Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 354.

etmek zorunda kaldı. Ancak Melkit din adamları ve Papa IX. Pius bu istifayı kabul edilmedi. Eklimendos Efendi görevine iade edildiği gibi muhalifleri de ona itaate zorlanmıştır³⁵.

Eklimendos Efendi'nin görev yılları hoşnutsuzlukların ve muhalif görüşlerin hâkim olduğu bir devir oldu. Beyrut ziyareti sırasında dini merkezlere girmesine izin verilmediği gibi, muhalif kanat Antakya Ortodoks Patriği'ne biat etme tehdidinde dahi bulundu. Ancak bu tartışmalar, Rusya'nın kutsal yerlerde kendisine yer açmak amacıyla başlatmış olduğu saldırı (1854 Kırım Savaşı) ve Marunî-Dürzi çatışmalarının (1859-1860) oluşturduğu hengâmede unutuldu³⁶.

1840'lı yıllarda Marunîler ile Dürziler arasında çıkan ve Marunîlerin katli ile devam eden olaylar zinciri Avrupa devletlerinin müdahalesiyle uluslararası bir sorun haline geldi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Lübnan idaresinde değişikliğe gitmek zorunda kaldı. Dönemin Hariciye Vekili Şekip Efendi 1845 sonbaharında Beyrut'a giderek düzeni sağladı. Hazırlanan Lübnan nizamnamesiyle, her din ve mezhepten belirli sayıda temsilcilerin katıldığı karma meclisler kuruldu³⁷. Bu düzenleme sayesinde 1846-1860 yılları arasında bölgede huzurlu bir dönem yaşansa da Marunî-Dürzi çatışmaları Hariciye Vekili Şekip Efendi'nin görevden alınmasına sebep oldu. Osmanlı Devleti, onun yerine bu kez Hariciye Nazırı Mehmed Fuat Paşa'yı olayları yatıştırmak üzere Cebel-i Lübnan'a müfettiş olarak görevlendirdi (12 Temmuz 1860)³⁸.

³⁵ Charles Savona Ventura, *Biographies: Ordo Sancti Lazari Hierusalem-Grand Maîtres, Protecteurs and Administrateurs*, Malta 2012, s. 125; Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 355.

³⁶ Marunî-Dürzi çatışmaları hakkında bk. Halûk Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı, - Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay-*, Ankara 1966, s. 23 vd; Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 355.

³⁷ Halûk Ülman, *a.g.e.*, s. 15-21.

³⁸ Halûk Ülman, *a.g.e.*, s. 37-38. "Lübnan olaylarının İstanbul'da duyulması üzerine Osmanlı Devleti "Fevkalade Memuriyet-i Mahsusa" yetkileriyle donattığı Hariciye Nazırı Fuad Paşa'yı bölgedeki bütün mülki ve askerî memurların üzerinde yetkin tek mercii olarak olay mahalline göndermiştir." (Olca Özkaya Duman, "Bir Orta - Doğu Buhranı Cebel-i Lübnan Olayları (1860-61), *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 5, 2006, s. 9; M. Tayyip Gökbilgin, "1840'tan 1861'e kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler" *Belleten*, Cilt: X, Sayı: 40, (Ekim 1946), s. 689 vd.

Fransa ve İngiltere, Suriye'yi de içine alan bu buhrana 1861 yılı sonlarına doğru müdahale etme kararı aldı. İngiltere ile ittifak yapan Osmanlı Devleti Fransız kuvvetlerinin bölgeden çekilmesini sağladı. Osmanlı Devleti, Fransa ve İngiltere arasında hazırlanan bir nizamname ile 9 Haziran 1861'de Lübnan özerk yapıda bir mutasarrıflık haline getirildi ve böylece çatışma ortamına son verildi³⁹.

Osmanlı Devleti, Katolik bir Ermeni olan Davud Paşa (1861-1868)'yı Lübnan mutasarrıflığına getirerek problemin Avrupa gündeminden düşürülmesine muvaffak oldu⁴⁰. 9 Haziran 1861 tarihli protokol gereği 3 yıllığına Lübnan'a vali atanan Davud Paşa, 28 Temmuz 1861'de Lübnan'a ulaştı⁴¹.

Davud Paşa'nın valiliğe tayinine rağmen, müfettişliği devam eden Mehmed Fuad Paşa bölgedeki patrikleri taltif etmek gibi bazı tali işleri takibe devam etti. Patrik Eklimendos Efendi, âdet üzere verilen Mecidi nişanın kendisine de verilmesine dair Mayıs 1861'de Babîali'ye bir arzuhal gönderdi⁴². Eklimendos Efendi'nin bu talebine 23 Temmuz'da olumlu yönde cevap verildi⁴³. Mehmed Fuad Paşa, Trablusşam'dan Cebel-i Lübnan'a

³⁹ Halûk Ülman, *a.g.e.*, s. 50, 52, 59, 61; Olcay Ö. Duman, *a.g.m.*, s. 9.

⁴⁰ Halûk Ülman, Katolik bir ermeni olan Davud Paşa'nın Telgraf Müdürü iken Lübnan Mutasarrıfı olarak tayin edildiğini bildirmektedir (Halûk Ülman, *a.g.e.*, s. 121). Ali ve Fuad paşalara yakınlığıyla tanınan Katolik Garabed Artin David, Berlin'de hukuk eğitimi aldıktan sonra Berlin Sefaretinde kâtip ve tercümanlık yaptı. 1852'de maslahatgüzar olarak atandığı Viyana Sefaretine 1856'da konsolos tayin edildi. Davud Paşa, Posta Müdürü iken rütbesi vezir mertebesine yükseltilerek Cebel-i Lübnan'a mutasarrıf tayin edildi (Kemal Saylan, "Hüseyin Rıza Paşa'nın 1888 Tarihli Layihasına Göre Suriye-Lübnan Bölgesi'nin Sorunları ve Çözüm Önerileri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, Sayı: 54, Erzurum 2015, s. 540).

⁴¹ Davud Paşa, Cebel-i Lübnan'daki kargaşaya hâkim olmak için güçler dengesi üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırdı. Sürüp giden isyanları bastırdıktan sonra ahalinin desteğini kazanarak yeni bir düzen kurma yolunda bazı adımlar attı. Vergi sistemini yeniden düzenledi, haksızlıkların önünü aldı. İmara önem vererek yeni yollar yapan Davud Paşa, icraatıyla İstanbul'un da dikkatini çekmeyi başardı (Saro Dadyan, "1861 Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ve Özerk Cebel-i Lübnan'ın İlk Mutasarrıfı Garabed Artin Davud Paşa", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 239, Kasım 2013), s. 24).

⁴² BOA, İ.HR., 185/10264, Lef: 1, Tarihsiz.

⁴³ 23 Mayıs'ta Sadarete ulaşan bu talep, 28 Mayıs'ta çıkarılan irade ile yürürlüğe konuldu (BOA, İ.HR., 185/10264, Lef: 1, 18 Zilkade 1277/28 Mayıs 1861). 6 Temmuz 1861'de Maliye Nezareti Patrik Eklimendos'a verilmesi düşünülen Mecidiye nişanı ile ilgili irade 29 Mayıs 1861'de yayımlandı (BOA, HR.MKT., 380/67, 27 Zilkade 1277/6 Haziran 1861).

kadarki bölgeyle ilgili hazırladığı raporları 20 Ekim'de Babiâli'ye gönderdi. Bu raporlarda, bölgede nüfus ve güç olarak en kuvvetli taife Marunîlerdi. Fuad Paşa bu sebeple Marunî Patriği Patrisi Bolosi Efendi'nin ve devlete olan sadakatiyle bilinen Cebel-i Lübnan'daki Misis Ermeni Katolik Patriği Gariforyos Efendi'nin nişan ile taltif edilmelerini teklif etti⁴⁴. Bab-ı âli yaptığı değerlendirme neticesinde her iki patriğin de taltifine karar verdi (4 Kasım 1861)⁴⁵.

1860 olaylarının etkisinde kalan Cebel-i Lübnan'ın ruhbanının bu şekilde taltif ederek ecnebilerin bunlar üzerinden Osmanlı Devleti'ne uyguladığı baskıyı ortadan kaldırmaya çalışan Mehmed Fuad Paşa, Mutasarrıf Davud Paşa ile kurduğu iyi ilişkiler sayesinde Cebel-i Lübnan'da merkezi hükümete olan itaati yeniden sağladı⁴⁶. Ancak Davud Paşa'nın ağır vergiler koyması gibi bazı icraatları, bölgenin önemli aşiret liderlerinden Yusuf Karam'ın tepkisine sebep oldu. Lübnan'ın kuzey kesiminin kontrolünü elinde bulundurması sebebiyle Mehmed Fuad Paşa ve Davud Paşa'nın iyi niyet tekliflerini reddeden Yusuf Karam, Marunîlerin ve Beyrut'taki Avrupalı güçlerin desteğini alarak Cebel-i Lübnan'da iki başlı bir yönetimin doğmasına sebep oldu. Ancak Davud Paşa'nın görev süresinin 5 yıl daha uzatılması Yusuf Karam üzerinden kurulan oyunu bozulmasına ve Yusuf Karam'ın da İhdin'e çekilmesine sebep oldu⁴⁷. Davud Paşa'nın bütün çağrılarına rağmen Yusuf Karam işbirliği yapmaya yanaşmadı. Bu da Karam'ın bir askeri müdahale ile ortadan kaldırılmasını sağlamış olsa da, Lübnan'da asayişin Mart 1866'ya kadar temini mümkün olmamıştır⁴⁸.

Eklimendos Efendi, yukarıda özetlenen çatışma sürecinde Marunî Patrikliği'nin desteğiyle Cebel-i Lübnan'da kurulmaya çalışılan ve Yusuf Karam tarafından ortaya atılan yeni usul yerinden yönetime (*adem-i merkezîyet*) karşı tavrı aldı. Bu tavrı ve yukarıda bahsi geçen takvim meselesinde olduğu gibi Katolik mezhebine dair bazı kaideleri ihmal etmesi,

⁴⁴ BOA, İ.HR., 189/10529, Lef: 1,15 Rebi'ü'l-Ahir 1278/20 Ekim 1861.

⁴⁵ BOA, İ.HR., 189/10529, Lef: 5, Gurre-i Cemaziye'l-Evvel 1278/4 Kasım 1861.

⁴⁶ Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*, Berkeley: University of California Press, 1993, s. 36.

⁴⁷ Engin Deniz Akarlı, *a.g.e.*, s. 37.

⁴⁸ Engin Deniz Akarlı, *a.g.e.*, s. 38.

Eklimendos Efendi'nin 4 Ekim 1864'te Sinod tarafından istifaya zorlanmasına sebep oldu⁴⁹. Kudüs Latin Patriği Başpiskopos Valerga'nın tavsiyesini dinleyen Papa, Eklimendos Efendi'nin istifasını bu defa kabul etti⁵⁰. Hatta piskoposlardan oluşan bir heyeti 24 Eylül 1864'te patrik nezdine göndererek istifa hususunu kendisine birinci elden iletmelerini istedi. Bu çağrı üzerine Eklimendos Efendi sadece istifasını sunmakla kalmadı (16 Ekim 1864)⁵¹, aynı zamanda halefi Akka Matranı Gariforyos Yusuf Efendi'nin seçilmesinde de rol oynadı⁵². Osmanlı Devleti, bir ecnebi müdahalesine fırsat vermek için, Gariforyos Efendi'nin Antakya, İskenderiye, Kudüs ve bağlı bölgeler Melkit Patrikliği'ni geciktirmeksizin onayladı⁵³.

3. Gariforyos Yusuf Efendi'nin Patrikliği ve Vatikan İle İlişkiler

Beyrut'ta bulunan Hariciye Nazırı Mehmed Fuad Paşa, Eklimendos Efendi'nin yerine seçilmiş olan Akka Matranı Gariforyos Efendi (Gregory II Youssef-Sayur 1864-1897)'ye usulüne uygun olarak berat verilmesini 16 Ekim 1864'te Babıâli'ye teklif etmişti. Gariforyos Efendi'ye patriklik beratı 26 Temmuz 1864'te verildi. Bu berat daha önce Eklimendos Efendi'ye verilmiş olanın içeriğiyle aynıydı. Gariforyos Efendi'ye patriklik nişanı ise 8 Kasım 1864'te takdim edilmiştir⁵⁴.

⁴⁹ BOA, İ.HR., 209/12115, Lef: 3, 22 Eylül 1280/4 Ekim 1864.

⁵⁰ Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 355.

⁵¹ BOA, İ.HR., 209/12115, Lef: 2, 4 Teşrin-i Evvel 1280/16 Ekim 1864.

⁵² Bu senaryodan sonra Clement Bahouth basit bir rahip olarak yaşamayı tercih etmiş ve 1870'de Birinci Vatikan Konseyi'ne katılmıştır. 13 Haziran 1882'de ölümünden sonra Kutsal Savior manastırında gömülmüştür (Savona-Ventura, *a.g.e.*, s. 126).

⁵³ Eklimendos Efendi'nin azline karar veren Sinod'a Zahle ve el-Bika, Havran, Beyrut ve Cebel, Sayda ve Deyr'ül-Kamer, Şehikiyye ve Haleb, Kudüs, Antakya, Trablusşam, Baalbek, Humus ve Hama matranları katılmıştı. Bu toplantıdan çıkan kararlar Osmanlı Devleti tarafından da kabul edilmiştir (BOA, İ.HR., 209/12115, Lef: 3, 22 Eylül 1280/4 Ekim 1864). Yeni Patrik Gregorius Yusuf Gazir de Cizvitlerle beraber okumuştü ve daha sonra da Roma'daki Yunan Kolejine devam etmişti. Aldığı Latin eğitimi onun İnanç Yayma Topluluğu tarafından kabul edilmesini sağladı (Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 355).

⁵⁴ BOA, İ.HR., 209/12115, Lef: 1, 2, 4,15 Cemaziye'l-Evvel 1281/16 Ekim 1864. Eklimendos Efendi'nin istifası üzerine 4 Ekim 1864'de Bekaa, Rahle, Cübeyl, Havran, Deyr'ül-Kamer, Selevkiye ve Halep, Sur, Kudüs, Antakya, Trablusşam, Baalbek ve

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi, patriklerin temsil gücünü eskiye nazaran biraz daha pekiştirmiştir. Bu yetkilendirme Melkit patrikliğini (Doğu Katolikleri açısından) Osmanlı Devleti nezdinde olduğu kadar, Vatikan nezdinde de hiyerarşik ilişkilerin belirlenmesinde rol sahibi yapmıştır⁵⁵. Aynı şekilde patrikliğin yeni kurulan mutasarrıflık meclislerinde yer almasını da sağlamıştır⁵⁶.

Nizamname patriklere devlet ve cemaat karşısında yeni sorumluluklar yüklemiştir. Lübnan'da sükûneti sağlamak hususunda patrik validen sonraki en önemli kişi haline gelmiştir. Patirk Gariforyos Efendi, Cebel-i Lübnan'ın Şûf Nahiyesi'nin Ayne'l-Traz Karyesi'nde yapılması düşünülen reformları içeren bir konuşma yaparak bu sorumluluğu cemaatiyle paylaşmak istedi (1 Nisan 1866). Konuşmasının önemli bir kısmını da yabancı devletlerden bir beklentisinin olmadığına ve Cebel-i Lübnan'da refah ve asayişin sadece padişah tarafından sağlanabileceğine ayırarak, vermekte olduğu katkıdan dolayı padişaha minnettarlığını ifade etmiştir⁵⁷.

Patrik Gariforyos Efendi'nin bu tarihten sonra uzun bir süre cemaatinin eğitim işleriyle meşgul olduğu, anlaşılmaktadır. Gariforyos Efendi, 1865'te

Humus ve Hama matranlarının katıldığı sinodda Gariforyos Yusuf Efendi patrik seçilmiştir (BOA, İ.HR., 209/12115, Lef: 3, 4 Ekim 1864). Gariforyos Yusuf Efendi hakkında bk. G. Hachem, "Les Melkites Catholiques Et Les Illusions De L'unionisme Entre Vatican I Et Vatican II.", *Les chrétiens de France au Service des chrétiens d'Orient*, 1998, s. 1, dp: 2 (Çvr. Google Çeviri); Seyfeli, *aym yer*.

⁵⁵ Paolo Maggolini, "Tradition and Modernity: the Melkite Catholic Church, the Holy See and the Ottoman empire from the Tanzimat Era to the Mandate System", *ARAM: Western Christian Missions in the Levant the Arab Renaissance Mandatism*, Cilt: 25, Sayı: 1-2 (2013), s. 275.

⁵⁶ *Düstur*, Tertip I, Cilt: I, Dersaadet 1289, s. 614; Edouard-Philippe Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Çev. Ali Reşad, İstanbul 1999, s. 170-171; İsmail Hami Danişmend, *İzahl Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt: IV., (Türkiye Yayınevi), İstanbul 1972, s. 135; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 3. Baskı, Ankara 2008, s. 431. 1864'te son şeklini almış olan 1861 Cebel-i Lübnan Nizamnamesi, 6 Eylül 1864 Vilayet Nizamnamesi'nden biçimsel bazı özellikler almış görünmektedir. Cebel-i Lübnan Nizamnamesi'nin 1864'teki yeniden gözden geçirilmiş hali, valinin yetkilerini artırırken, cemaatler açısından daha temsili hale getirilen vilayet meclisinde ruhban sınıfın etkisini asgari düzeyde tutmuştur (Roderic H. Davinson, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876*, (Türkçesi: Osman Akınhay), İstanbul 2005, s. 149-150; Cenk Reyhan, "Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi", *Memleket Siyaset Yönetim*, Sayı: 1, (2006), s. 173-174).

⁵⁷ BOA, *İrade-Dâhiliye Kalemi* (İ.DH), 549/38235, Lef: 215 Zilkade 1282/1 Nisan 1866.

Beyrut'ta, 1875'te Şam'da, 1866'da Ayne'l-Traz'da⁵⁸ ve 1882'de Kudüs'te Saint Ann Papaz Okulu'nu açarak ruhban sınıfın yetiştirilmesine katkıda bulunmuştur⁵⁹.

Gariforyos Efendi, 19 Mayıs ve 14 Haziran 1870'te I. Vatikan Konsili'nde iki ayrı konuşma yaparak, ilkinde Yunan Kilisesi Anayasası'nı anlattı⁶⁰ ve bu anayasaya "Doğu Patriklerinin hakları ve imtiyazları dışında" ibaresini eklemeyi teklif ederek Pastor Aeternus'un dogmatik yarasasını onaylamayı reddetti⁶¹. Bununla beraber Şubat 1871 tarihinde Roma'nın almış olduğu kararlara uymak zorunda kaldı. Gariforyos Efendi Vatikan'a biat etmesine rağmen Papa IX Pius'un düşmanlığından kurtulamamıştır⁶².

Patrik Gariforyos Efendi, Melkit Katolik kilisesinin Roma ile birleşmesi konusuna özel bir önem vermiştir. Roma ile olan ilişkiler Papa IX Pius'un halefi Papa Leo XIII'ün zamanında gelişmiştir. Papa Leo (1878-1903), Papa IX Pius'un 1867'de Ermeni Katolik Patrikliği'ne yapmış olduğu kısıtlamaları onaylamakla beraber, yeni gelişen ilişkiler çerçevesinde Melkit Patrikliği Patrik Gariforyos'un bütün Melkitler üzerindeki yetkilerini genişleterek, tanımıştır⁶³.

⁵⁸ Bk. James Graham, "History of the Melkite Greek Catholic Church", *Melkite Greek Catholic Church Information Center*, Retrieved 2008, Part 8.

⁵⁹ Aynı yer.

⁶⁰ "Doğu kilisesi Papa'yı, olgunlukta ve üstünlükte ataerkil görüşlerin doğruluğuna uygun bir şekilde, eksiksiz ve en güçlü olarak tanımlar. Bu nedenle, Roma Papaları gelenekler üzerine kurulu olan ve kadim haklar olarak, çok önemli vakalar dışında, istisnasız olarak şimdi tanımlamamız istenen sıradan ve vasıtasız yargı yetkisini bu görüşleri yerine getirmek için kullanmamıştır. Bu tanım, tüm Yunan kilisesinin anayasasını eksiksiz bir şekilde yok edecektir. Bu nedenle, papaz olarak benim vicdanım bu anayasayı kabul etmeyi reddetmektedir." (İgnatios Dick, *Melkites: Greek Orthodox and Greek Catholics of the Patriarchates of Antioch, Alexandria and Jerusalem*. Boston: Sophia Press, 2004, s. 110'dan naklen C. Patelos, *Vatican Ist et les evehues uniates*, Louvain: Nauwelaerts, 1981, s. 482-483. Charles Frazee, a.g.e., s. 366).

⁶¹ Ken Parry-David Melling, vd., *The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity*, Malden, Massachusetts, Blackwell Publishing 1999, s. 313. Gariforyos Efendi ve yedi Melkit Başpiskoposu, "papanın yanılmayacağı ve yanılmayacağı" ilkesine sahip olan Pastor Aeternus'un dogmatik yarasasını veto ettiler ve Roma'yı terk ettiler (İgnatios Dick, *Melkites: Greek Orthodox and Greek Catholics of the Patriarchates of Antioch, Alexandria and Jerusalem*. Boston: Sophia Press, 2004, s. 110'dan naklen C. Patelos, *Vatican Ist et les evehues uniates*, Louvain: Nauwelaerts, 1981, s. 482-483).

⁶² Charles Frazee, a.g.e., s. 356.

⁶³ İgnatios Dick, a.g.e., s. 39.

1902-1916 yılları arasında patriklik yapan Cyril Geha Efendi'nin İstanbul'daki vekili Fetullah Efendi'nin 27 Nisan 1909'da Babîâlî'ye sunduğu bir arzuhalde, Melkit Patriği Gariforyos Efendi'ye 1873 yılında verilen bir nişana atıfta bulunmaktaydı⁶⁴. Arzuhalde Melkit Patriklerinin, Eklimendos Efendi'den itibaren İskenderiye'de yeni inşa edilen ruhani ikametgâhı kullanmaları sebebiyle, Gariforyos Efendi'nin de burada ikamet ettiği belirtilmekteydi. Kendisine verilen nişanla ilgili tören de bu sebeple İskenderiye'de düzenlenmişti. Burada yaptığı bir konuşmada, padişahın huzuruna çıkmak ve teşekkür etmek istediğini ifade eden Patrik, buna dair Babîâlî'ye bir de arzuhal gönderdi. Kendisine takdim edilen nişanı almak için 1873'te İstanbul'a gelen Patrik Gariforyos Efendi, Sultan Abdülaziz tarafından huzura kabul edilmiş ve İskenderiye, Kudüs ve Antakya kürsülerinin ruhani reisi tayin edilmiştir⁶⁵.

Gariforyos Efendi, Vatikan'dan gelen gazetelerde Roma'ya çağrıldığına dair bazı haberler çıkmıştı. Patrik bu haberlerle ilgili bir açıklama yaparak, hükümetin bu haberler sebebiyle Roma'ya gitmemesini tavsiye ettiğini bildirdi. Diğer patriklerin aksine, mezheple alakalı işler dışında Roma ile herhangi bir münasebetinin olmadığını bildiren patrik, gerekmesi halinde bunu ispat edilebileceğini iddia etti. Gariforyos Efendi, Ermeni Katolik ve Süryani Patrikleri ile beraber Roma'ya çağrılacağına dair çıkan haberler üzerine, gazetelere tekzip yazıları göndererek sadece haberleri yalanlamakla kalmamış, aynı zamanda davete katılmayacağını da bizzat Vatikan'a bildirmişti.

Roma'dan gelen davet mektubunun esasen Ermeni ve Süryani Katolik Patriklerinin de bulunduğu bir toplantıda kararlaştırıldığına dikkat çeken Patrik, Vatikan tarafından yapılan ısrar sebebiyle, taassup sahibi bir iki piskopos, rahip veya cemaat efradının iftiralari karşısında çaresiz kalmasından dolayı Roma'ya gideceğine dair şayiaların çıkarıldığını ifade etmiştir. Hâlbuki padişaha sadakatten başka bir sermayesi olmadığını belirten patrik,

⁶⁴ Ancak belgede Sultan Abdülaziz Han'ın adına atıf yapılması, sehven 26 yıl denilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü belgenin devamında Abdülaziz Han'ın tahtan indirilmiş olmasına da atıf yapılması belgedeki yanlışlığı göstermektedir. Aslında belgenin 36 yıl öncesine yani 1873 yılına atıf yapması gerekmektedir. Bk. BOA, *Yıldız Esas Evrakı* (Y.EE), 79/34,6 Rebiülahir 1327/27 Nisan 1909).

⁶⁵ BOA, Y.EE, 79/34,6 Rebiülahir 1327/27 Nisan 1909.

Roma'ya gidebilmek için gerekli paraya da sahip olmadığı gibi, kış mevsiminde İskenderiye'den İtalya'ya yapılacak bir seyahate sıhhati de elverişli olmadığından davete olumlu cevap vermesi mümkün değildi⁶⁶.

Gariforyos Efendi, kendisine verilen nişandan duyduğu memnuniyeti belirtmek için İstanbul'a hareket edeceği günlerde, Sultan Abdülaziz'in hal edilerek, V. Murad'ın tahta çıktığını (30 Mayıs 1876) haber alınca bu seyahatten vaz geçti⁶⁷. Sultan V. Murad'ın 30 Ağustos 1876'da hal edilışinden bir gün sonra Sultan II. Abdülhamid tahta geçmiştir. Yeni padişaha karşı yürütülen kampanyalar iç ve dış siyasette toplumsal bir ayrışma yaşanmasına sebep olmuştur. Bu ayrışmayı tetikleyen problemlerden biri de "Mehâkim Nezareti (*Adalet Bakanlığı*)"na seçilecek olan azalar meselesiydi. Bu konuda gayrimüslimler arasında başlayan çatışmanın yatıştırılabilmesi için "Münavebe (*Nöbetleşme*)" usulü tesis edilmişti. Ancak, 8 Temmuz 1887'de Şura-yı Devlet, Suriye, Halep ve Kudüs'te bulunan Rum, Keldani, Süryani, Ermeni Katolikleri ve Marunî cemaatinden Meclis-i İdare ve Mehâkim-i Nizâmiye⁶⁸'ye seçilecek azalarla ilgili olarak münavebe kaidesine uygulamaya konulmasına Antakya ve Kudüs Rum patrikleri itiraz etti. Şura-yı Devlet, kaide uygulanırken sadece cemaatlerin dikkate alınacak olması sebebiyle Katolik cemaatlerin tek çatı altında toplanmasına ve bunlar ile Rumlar arasında münavebe yapılmasına karar vermişti. Ancak Gariforyos Efendi, bu karara itiraz etti. Bunun üzerine Marunîler de Rumlar gibi bir cemaat olarak kabul edildiler ve diğer dört Katolik taifesi ise kendi aralarında münavebe

⁶⁶ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Şura-yı Devlet Maruzat Kalemi* (Y.PRK. ŞD), 3/69, Lef: 1, 29 Zilhicce 1330/9 Aralık 1912. Patrik Gariforyos Efendi, İstanbul'a gönderdiği savunmasında almış olduğu karardan vaz geçtiğini bildirerek, kendisiyle birlikte Katolik Ermeni ve Süryani Katolik patriklerinin de Roma'ya çağrılacağından haberdar olmadığını, bu sebeple Vatikan'a gitmekten vaz geçtiğini beyan etmiştir (BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Şura-yı Devlet Maruzat Kalemi* (Y.PRK.ŞD), 3/69, Lef: 1, 29 Zilhicce 1330/9 Aralık 1912).

⁶⁷ Saltanat değişikliği üzerine Melkit Patriği Gariforyos İstanbul'a yapacağı seyahatten vaz geçmiştir. Buna rağmen Katolik Süryani, Süryani, Marunî ve Ermeni Katolik Patrik vekilleri Sultan V. Murad'ın cülusunu kutlayan mesajlarını bildiren arzuhallerini Babîâli'ye gönderdiler (BOA, *Hariciye Nezareti Tercüme Odası Kalemi* (HR.TO), 516/65, 28 Mayıs 1876).

⁶⁸ Nizamiye mahkemeleri hakkında bk. Osman Köksal, "Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gerekli Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit'e Sunulan bir Layiha", *AÜ, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 9, Ankara 1998, s. 263-285.

ettirilmek suretiyle meseleye çare aranmıştır. Şura-yı Devlet, 16 Temmuz 1887'de, daha önce alınan kararlara yapılan itirazların yerinde incelenmesi, iptali istenen münavebe usulü hakkında icap eden bütün tetkiklerin yapılması ve her bölgedeki cemaat nüfusuna göre çıkarabilecek aza sayısının tespitine karar vermişti⁶⁹.

Münavebe usulü, Hıristiyan topluluklar arasında cemaat kaynaşmasını değil, bilakis etnik farklılıkların yanı sıra kiliseler arasında Araplık ve Rumluk şeklinde ırki bir çatışmayı da beraberinde getirmiştir⁷⁰. Nitekim, Antakya ve Kudüs patriklikleri üzerinden gelişen bu tartışma zamanla kiliseler arası bir mücadeleye dönüşmüştür⁷¹. Bu mücadele sonucunda ruhban sınıf cemaatler üzerinde otorite kurmayı başarmıştır. Bunun en yaygın örnekleri Ortodoks ve Katolik cemaat içinde otoriteyi elinde bulunduran Rumlara karşı, Arap matranlar tarafından sergilenmiştir. 1870'li yıllarda Ortodoks hiyerarşisi içerisinde yükselişe geçen Arap kökenli matranlar bir taraftan Rumca olan ayin dilini Arapçaya dönüştürmeye diğer taraftan da kilise hâkimiyetini ele geçirmeye çalışarak, yeni bir Arap hiyerarşisinin doğuşunu hazırladılar. Bu yeni hiyerarşi, 18. yüzyılın sonlarında gelişmeye başlayan Araplaştırma bilincini benimseyerek Doğu kiliselerine yönelik yeni politikalar geliştiren Vatikan'ın da desteğini aldı⁷². Bu durum, Osmanlı Devleti'ni Fransa ve Vatikan gibi yabancı güçlere dayalı politikalar geliştiren patriklere karşı daha temkinli adımlar atmaya sevk etmiştir.

1893 yılında Katolik Melkitlerle Papa XIII. Leo arasındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla Kudüs'te toplanan bir Katolik organizasyonda Patrik Gariforyos Efendi de görev aldı. Toplantıda Papa'dan, bütün Melkitlerin lideri olduğuna dair bir tasdikname isteyen Gariforyos Efendi'ye sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Melkitlerin liderliği verildi. Bu olaydan

⁶⁹ BOA, *Dahiliye Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Kalemi* (DH.TMIK.S), 54/24, 20 Mayıs 1320/2 Haziran 1904.

⁷⁰ Bk. Selçuk Günay, "II. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri", *Ankara Üniversitesi D.T.C.F Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XVII, Sayı: 28, 1995, s. 85-108.

⁷¹ Paolo Maggiolini, *a.g.m.*, s. 282.

⁷² Serge Keleher, "Church in the Middle: Greek-Catholics in Central and Eastern Europe", *Religion, State and Society*, Vol. 20, Nos. 3 & 4, (1992), s. 289, 291; Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 356.

sonra 33 yıllık patriklik dönemini tamamlayan Gariforyos Efendi, Temmuz 1897'de hayata gözlerini kapadı⁷³.

4. Çeriçeri Efendi'nin Patrikliği ve Ajan Olmakla Suçlanması

Suriye Valisi Hasan Refik Paşa (Temmuz 1896-Temmuz 1897)⁷⁴, Gariforyos Yusuf Efendi'nin vefatının hemen ardından Melkit Patrikliği için⁷⁵, Sinod'un seçim yapmak üzere Şam'da toplanacağını 14 Temmuz 1897'de Yıldız Sarayı'na bildirildi. Vali, gönderdiği telgrafta bu toplantıdan ziyade seçime katılacak Merciyun ve Hasbaya metropolidi Çeriçeri Efendi hakkında bazı gizli bilgilere yer vermişti⁷⁶. Çeriçeri Efendi (1898-1902)⁷⁷'nin Fransız fikir ve emellerine hizmet eden, fesat ehli ve patrikliğe münasip olmadığını belirten vali, onun yerine patrik adayı olabilecek birkaç kişinin adını vererek hükümetten bunlara gizli tebligat yapılmasını istemiştir⁷⁸. Valinin bu tavrı aslında Çeriçeri Efendi'nin bölgedeki nüfuzunun bir yansımasıydı.

Kısa bir süre sonra Hasan Refik Paşa'nın yerine Beyrut valisi Hüseyin Nâzım Paşa (Temmuz 1897-Mart 1906) Suriye valisi olarak atandı⁷⁹. Bu sırada, Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı Naum Nimetullah Paşa (Ağustos 1892-Eylül 1902)⁸⁰ Sinod'un 10 Şubat'ta Lübnan sahilindeki Sarba Manastırı'nda

⁷³ Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 356-357.

⁷⁴ Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân Ve Ricali (1839- 1922)*, İstanbul 1999, s. 38-39.

⁷⁵ Devlet Salnamelerine göre 1898'de Rum Melkit Katolik Patrikliği boş durumdadır. 1900 yılında ise Antakya ve İskenderiye ve Kudüs-i Şerif ve sair Memalik-i Mahruse-i Şahane Melkit Patrikliği'nde Butros Efendi'nin bulunduğu kaydedilmektedir (Canan Seyfeli, *a.g.m.*, s. 28).

⁷⁶ Bir başka belgede Çeriçeri Efendi hakkında Baniyas ve tevabii piskoposu Patrisi Çeriçeri Efendi ifadesi kullanılmaktadır (BOA, *İrade Hususi Kalemi (İ.HUS)*., 73/119, (4 Zilkade 1315/27 Mart 1898).

⁷⁷ Batı kaynaklarında Peter IV Jarajiry olarak bilinmektedir.

⁷⁸ Bunlar; devlete olan sadakatiyle tanınan Havran metropolidi, patrik vekili Nikola Efendi ve Baalbek eski metropolidi Cermanos Efendi idi (BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Kalemi (Y.MTV)*, 163/16, 6 Temmuz 1313/18 Temmuz 1897).

⁷⁹ Sinan Kunalalp, *a.g.e.*, s. 81.

⁸⁰ Sinan Kunalalp, *a.g.e.*, s. 113.

toplanaarak yeni patriği seçeceğini bildirdi. Bu toplantının kaç gün süreceği bilinmemekle beraber, papa vekilinin seçim öncesinde ve sonrasında düzenlenecek resmi törenlere katılacağı, buna mukabil seçime müdahil olmayacağı ifade edilmişti⁸¹. Papa vekilinin seçim mahallinde bulunacak olması dahi, seçimi devletin bir numaralı problemi haline getirmeye yeterliydi. Kurumlarına dışarıdan yapılacak müdahalelere karşı son derece müsamahasız olan Osmanlı Devleti, yabancı misyon şeflerinin ayin ve toplantılara katılabilmesini izne bağlamıştı. Suriye'den gelen bu haberi değerlendiren hükümet, Çeriçeri Efendi'nin seçim dışında bırakılması için patrik kaymakamından gerekli tedbirleri almasını istemişti. Ancak seçim bölgesinde ibrenin kendisinden yana döndüğüne inanan Çeriçeri Efendi, Beyrut'a gitmekte son derece kararlıydı. Cebel-i Lübnan mutasarrıflığı, beklentilerin tersine, seçime katılan 12 matranın çoğunun onu desteklediğini 25 Şubat 1898'de Adliye ve Mezahip Nezareti'ne bildirdi. Taraftarı, seçilmesi halinde Beyrut sokaklarında büyük bir merasim düzenleyeceklerdi⁸². Beyrut'tan Suriye valiliğine aynı gün gönderilen bir telgrafta seçimin yapıldığı ve Çeriçeri taraftarlarının sokağa döküldüğü haber verilmekteydi⁸³.

Bu seçimin emre itaatsizlik anlamına gelmesi sebebiyle iptali için gerekli tedbirlerin alınmasını Adliye ve Mezahip Nezareti'nden isteyen hükümet, bundan Beyrut ve Cebel-i Lübnan'ın da haberdar edilmesini istemiştir⁸⁴. 26 Şubat 1898'de Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'na acil bir telgraf çekilerek, daha önceki patriğin hükümetin görüşü doğrultusunda ve ittifakla seçildiğine dikkat çeken Nezaret, Çeriçeri Efendi'nin seçiminde değil hükümetin, cemaat ileri gelenlerinin dahi görüşünün alınmadığına işaret etmiştir. Bu itibarla seçimin azınlık bir grubun oyu alınarak yapıldığını, bu sebeple seçimin iptal edilmemesi halinde yeni patriğin atanmayacağı ifade edilmiştir. Suriye valisi de ikaz edilerek, yeni patriğin hükümetin ve cemaatin hatırını, muhabbetini ve güvenini kazanmış, güzel ahlak sahibi,

⁸¹ BOA, *Bâb-ı Âli Evrak Odası* (BEO), 1093/81954, Lef: 2, 23 Kanun-i Sani 1313/4 Şubat 1898.

⁸² BOA, BEO., 1083/81169, 12 Şubat 1313/24 Şubat 1898.

⁸³ BOA, BEO., 1083/81168, 13 Şubat 1313/25 Şubat 1898; Patrik Gariforyos Efendi'nin yerine Şubat 1898'de IV. Butrus Geraygiry, Osmanlı belgelerinde geçen adıyla Çeriçeri Efendi seçildi. Ancak bu seçimin İstanbul hükümeti tarafından uzun süre kabul görmediği anlaşılmaktadır (Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 357).

⁸⁴ BOA, BEO., 1083/81170, 13 Şubat 1313/25 Şubat 1898.

adaletli ve açık fikirli olması istenmiştir. Oysaki seçimi bir oldubittiye getirilen Çeriçi Efendi'nin patrikliğinin kabulü mümkün olmadığından, seçimin iptali için ne gerekiyorsa yapılması emredilmiştir⁸⁵.

Babîali seçim konusunda başından beri Suriye valiliğinden gelen bilgiler doğrultusunda hareket etmekteydi. Ancak gerek matranların ortaya koyduğu kararlılık ve gerekse Melkit cemaatinin yeni patrik Çeriçi Efendi'nin arkasında durması, hükümetin bazı hususları sorgulamasına ve seçim konusunda strateji değişikliğine gitmesine sebep oldu. Hükümet meseleyi sorgulamaya karar vererek, seçimin Çeriçi'ye duyulan bir husumet sebebiyle mi, yoksa patrik adayının yabancı ülkelerle gizli ilişkiler içinde olması sebebiyle mi karalandığının ortaya çıkarılmasına karar verdi. Suriye valisi Hüseyin Nazım Paşa'ya gönderilen bir emirde, patrik adayının Fransızların Cebel-i Lübnan'a yönelik yürüttükleri siyasete uygun tavır ve davranışlar içerisinde olup olmadığına sorgulanması istendi. Şayet böyle bir hal içerisinde ise bunun neden ve hangi gerekçelerle olmuş olabileceğinin araştırılması istendi⁸⁶. Cebel-i Lübnan ve Beyrut'tan gelen bilgilere göre ise Çeriçi Efendi, matranların oy çokluğu, mezhep usul ve kaidelerine uygun olarak seçilmişti. Hükümetin Suriye valiliğinden gelen bilgiler sebebiyle duyduğu endişelerine rağmen, seçimin böyle bir netice vermesi, adaylarla ilgili bazı garazkâr tutum ve davranışların var olabileceğini akla getirmiştir.

⁸⁵ BOA, BEO., 1093/81956, 14 Şubat 1313/26 Şubat 1898.

⁸⁶ BOA, BEO., 1093/81954, Lef: 1, 22 Şubat 1313/6 Mart 1898. Lübnanlı bir Hıristiyan olan Yusuf Mihail'in 1887'de Beyrut'ta Paskalya yortusu sebebiyle ziyaret etmiş olduğu Metropolit Meletyos Efendi'nin şu görüşleri Çeriçi Efendi'nin hangi hususlarda Fransa'ya meyletmiş olduğunu göstermektedir: "Ey Suriyeliler! Bakınız nasıl bir hususta Fransızlar sayesinde terakki ediyorsunuz. Fransızlar sayesinde ulûm ve fûnûn tahsil ediyorsunuz. Söyleyiniz ey Süriyeliler! Böyle bir devlet-i muazzamanın sinesinde bulunuyorsunuz. Onun ziyasıyla münevversiniz. Güneş gibi şuaları üzerinize atıyor. Şefkat ve merhametleri sizi ihâta ediyor. Böyle bir millet-i mufahhâme ki her evsâf-ı hamideyi hâvi ve her milletten âlidir. Böyle bir, şevk ü merhamet hiçbir devlette bulunmuyor. Söyleyiniz ey Suriyeliler ki, evladlarınızı böyle bir âdil devlet vikâye ediyor. Mübarek olsun ol Fransızların toprağı ki, böyle bir millet-i necibeyi hâvidir. Öyle bir hayırlı semere veriyor. Görüyorsunuz, ey Suriyeliler, Fransız millet-i azimesi ulûm ve fûnûnda her milletten ziyade ilerliyor. Sanayi ve imalatda sair milletlere tavakkuf ediyor. Ey Suriyeliler, söyleyiniz ki, böyle bir malumatlı millet-i mükerrerme vasıtasıyla terakki ediyorsunuz. Daha nice, nice iyilikler göreceksiniz." (Selçuk Günay, *a.g.m.*, s. 100).

Bu durumu göz ardı etmek istemeyen hükümet, seçim evrakının detaylı bir şekilde tetkikini istemiştir⁸⁷.

Yapılan inceleme sonucunda, muhaliflerin resmi memuriyetleri berat ile tasdik edilmemiş Baalbek ve Trablus matranlarını seçime iştirak ettirdikleri gibi, Sur metropolitinden de vekâlet alarak Çeriçeri aleyhinde oy kullandıkları anlaşılmıştır. Muhalif kanadın tasarladığı bu taktik bir netice vermeyecek olsa da, çıkarılacak yaygara bir ecnebi müdahalesi için kullanılabilir yeni bir fırsat olabilirdi. Böyle bir durumu aklından dahi geçirmek istemeyen hükümet, çareyi patriğin istifasını istemekte görmüştür. Ancak Çeriçeri Efendi'nin buna yanaşmayacağı aşikâr olduğundan, memuriyetinin tasdikinden başka bir yol da kalmamıştı. Bu konuda bir çıkmaz ile karşı karşıya kalan hükümet, yukarıda bahsi geçen şüpheli durumları göz ardı ederek Çeriçeri Efendi'nin memuriyetinin tasdikine karar verdi. Tarafların oluru alan hükümet, emsaline göre berat verilmesine dair tezkereyi yeniden görüşülmek üzere 27 Mart 1898'de Adliye ve Mezahip Nezareti'ne gönderdi⁸⁸. Tezkere üzerinde Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da yapılan görüşmeler neticesinde, patrikliği engelleyecek bir durumun tespit edilmemesi halinde atamasının yapılmasına ve beratının verilmesine karar verilerek, Beyrut, Cebel-i Lübnan ve Suriye valiliklerinin de bilgilendirilmesi istendi⁸⁹.

Soruşturmaya müdahil olan Mısır Fevkalade Komiseri Ahmet Muhtar Paşa, 15 Kasım 1898'de Çeriçeri Efendi'nin patrikliğinin Osmanlı Devleti için vatana ihanet, Avrupalı güçler için ise devletin iç işlerine müdahale etme fırsatı veren yeni bir araç olabileceğine işaret etmiştir⁹⁰. Paşa, Çeriçeri Efendi'nin mezhepler arasında baş gösterebilecek bir çatışmanın fitilini yakacak tavır ve davranışlar sergilediğini, cemaat arasında tefrikaya yol açtığını, patrikliğinin tasvip edilmemesi halinde benzeri bir gailenin fitilini yakabileceğini belirtmiştir. Paşa'nın verdiği bilgilerden tedirgin olan ve mezhep kavgalarının arasında kalmak istemeyen hükümet, Çeriçeri Efendi'ye berat vermekten uzun bir süre kaçınmıştır. Bu durum patriklik

⁸⁷ BOA, *İrade Hususi Kalemi* (İ.HUS), 73/119, 27 Mart 1898.

⁸⁸ BOA, İ.HUS, 73/119, 27 Mart 1898.

⁸⁹ BOA, *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Kalemi* (Y.A.HUS), 394/27, 4 Zilkade 1315/27 Mart 1898.

⁹⁰ BOA, BEO., 1227/92024, Lef: 2, 3 Teşrin-i Sani 1314/15 Kasım 1898.

konusunda ibrenin Gariforyos Yusuf Efendi'ye dönmesine sebep olmuştur. Ancak patrikliğe namzet olmak üzere Roma'dan İskenderiye'ye hareket eden Gariforyos Yusuf Efendi'nin beklenmedik vefatı, adaylık konusunda Çeriçeri Efendi'nin önündeki engeli de ortadan kaldırmıştır. Ancak vilayetlerden gelen istihbarî bilgiler hükümet kadar, Katolik cemaatin de tedirginliğini artırmıştır⁹¹. Hükümet ve cemaat kanadındaki bu tedirginliğin yanısıra patrik adayının lehinde ve aleyhindeki haberler seçimin mutlak surette yenilenmesini gerektirmiştir (4 Mart 1899)⁹². Bu husus Adliye ve Mezahip Nezareti'nin hazırladığı 8 Mart 1899 tarihli raporla da teyid edilmiştir⁹³. Bu rapor Meclis-i Vükelâ'da ele alındı ve neticede, Çeriçeri Efendi'nin 1860 Lübnan olaylarında Fransa'nın yapmış olduğu müdahaleyi tasvip eden fikirlere sahip olduğunu ortaya koydu. Bu delil, adayın Melkit patriği tayin edilmesini sakıncalı hale getirmişti. Ancak, seçimin yok sayılmasının bazı mahzurlarının olabileceği anlaşıldığından, seçimin usulü dairesinde yeniden yapılmasına karar verildi. Bu husus 21 Mart 1898'de Suriye vilayetine, Cebel mutasarrıflığına ve Beyrut vilayetine bildirildi⁹⁴.

Seçimin kesin olarak tekrarlanacağına anlaşıldığı üzerine Çeriçeri Efendi, Merciyun'da bir konuşma yaparak fitne çıkarmaya çalışmıştır. Bunun üzerine bir açıklama yapan Şam Katolikleri, Çeriçeri Efendi'nin patrikliğini kesinlikle kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Çeriçeri Efendi de piskoposu olduğu Mısır'a giderek patrikliğinin tasdiki için bazı vasıtalar aramaya başladı. Bu konuda bir değerlendirme yapan hükümet, 26 Kasım

⁹¹ BOA, BEO., 1227/92024, Lef: 1, 8 Teşrin-i Sani 1314/20 Kasım 1898.

⁹² BOA, BEO., 1275/95599, 20 Şubat 1314/4 Mart 1899.

⁹³ Nezaret tarafından incelenen evrakın büyük bir kısmı, Melkit Patriği seçim meselesi, Beyrut'ta bulunan Papa vekilinin talepleri ve seçime yapmış olduğu varsayılan müdahaleye dair iddiaların reddine aitti. Evraklar üzerinde yapılan detaylı inceleme, 12 matranın seçime katıldığını, bunlardan 6'sının Çeriçeri Efendi'nin, 4'ünün Patrik kaymakamının, 2'sinin ise başka bir matranın lehine oy kullandıklarını göstermiştir. Bu durum matranlar arasında ihtilaf çıkmasına ve bir müddet sonra gayri kanuni olarak yeniden toplanılarak seçimin tekrarlanmasına ve bu defa da çoğunluğun Çeriçeri Efendi'ye oy kullandığı ortaya çıkmıştır. İkinci celsede Çeriçeri'nin lehinde oy kullananların 7'ye yükseldiği görülmüştür. Bu sonuç seçime iştirak etmiş olan Trablus ve Baalbek matranlarının seçim dışında bırakılması ve Sur matran vekilinin teamüle aykırı olarak seçime dâhil edilmesiyle elde edilmişti (BOA, Y.A.HUS., 394/27, 25 Şevval 1316/8 Mart 1899).

⁹⁴ BOA, Y.A.HUS., 394/27, 25 Şevval 1316/8 Mart 1899.

1898'de Çeriçeri Efendi'nin patrikliğinin hiçbir suretle tasdikinin mümkün olamayacağını ilan etti. Hükümet, Suriye vilayetinden Çeriçeri Efendi'nin Mısır'da yayınlanan Deba Gazetesi'ne vermiş olduğu nutkun yer aldığı 11 Eylül 1898 tarihli nüshanın tespitini talep etti. Bu konuda bir cevap alamayan hükümet, söz konusu demeçte devlet aleyhinde bir hususun var olup olmadığı tespit edilene kadar seçimin iptali veya patrikliğın düşürölmesiyle ilgili bir muamele yapılmayacağını açıklarak, son sözün Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'ya ait olduğuna işaret etti⁹⁵.

Suriye vilayeti, Çeriçeri Efendi hakkında ortaya atılmış olan iddiaları doğrulayacak herhangi bir izahat yapılamaması üzerine 21 Mart 1899'da meseleyi incelemeye almıştır. Görülen o ki, Çeriçeri Efendi'nin Fransa taraftarı olduğuna dair iddialar dışında herhangi bir suçlayıcı bilgi ve belgeye tesadüf edilememiştir. Ancak seçimin yenilenmesine dair Suriye, Beyrut ve Cebel-i Lübnan'a yapılan tebligatlara verilen cevaplarda ortak bir dil kullanılmış ve seçimin yapılmasının mümkün olamayacağı iddia edilmiştir. Söz konusu vilayetlerden yapılan açıklamalarda bir ecnebi müdahalesi kuşkusunun her daim bulunduğu iddia edilerek, seçim konusunda kasıtlı bir saptırmanın olduğuna dair ipuçlarının gelmeye başladığı vurgulanmıştır. Bu netice karşısında Babıali, meseleyi Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'ya havale etmiştir. Konu üzerinde yapılan incelemeler Çeriçeri Efendi'nin memuriyetinin tasdikinin bir mecburiyet haline geldiğini göstermiştir⁹⁶.

Bunun üzerine Sadaret, Çeriçeri Efendi'nin patrikliğini tasdike karar vererek, hazırladığı mazbataları 27 Mart 1899'da Yıldız Sarayı'na gönderdi⁹⁷. Konu üzerinde yapılan mütalaada bu mazbataya atıfta bulunulmuş ve sadaretin görüşü de alındıktan sonra mazbata 29 Mart 1899'da padişaha sunulmuştur. Padişah aynı gün Çeriçeri Efendi'nin memuriyetini onaylamıştır⁹⁸.

Patrikliği Osmanlı Devleti tarafından da tasdik edilen Çeriçeri Efendi hakkında vilayetlerden bilgi akışı devam etmiştir. Beyrut vilayetinden ve Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'ndan gelen telgraflar Çeriçeri Efendi'nin

⁹⁵ BOA, Y.A.HUS, 394/27,24 Şubat 1314/8 Mart 1899.

⁹⁶ BOA, Y.A.HUS., 394/27, 9 Mart 1315/21 Mart 1899.

⁹⁷ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzat Kalemî (Y.PRK. BŞK), 58/118, 9 Zilkade 1316/21 Mart 1899.

⁹⁸ BOA, Y.PRK. BŞK., 58/118, 9 Zilkade 1316/21 Mart 1899.

patriklik meclisinde bulunan üyelerin çoğunluğun oyunu aldığına işaret ediyordu. Bu bilgiler gelen mazbatalar ile birleştirilerek Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'ya sunuldu. Beyrut'ta bulunan patrik kaymakamı vilayet meclisine davet edilerek patrikle ilgili o güne kadar elde edilen deliller ve Meclis-i Vükelâ kararları birleştirilerek, hem kendisine hem de mutasarrıf Naum Paşa (1892-1902)'ya tebliğ edildi⁹⁹.

Hükümet, bir ecnebi müdahalesine maruz kalmadan Çeriçeri Efendi'den kurtulmaya çalışmaktaydı. Çeriçeri Efendi de kendisine yönelik karalama kampanyasını bertaraf etmek ve dedikodulara bir son vermek amacıyla Mısır Fevkalade Komiseri Ahmet Muhtar Paşa'dan İstanbul'a gitmek için izin istedi. Konuyu İstanbul'a bildiren Ahmet Muhtar Paşa'ya gerekli izni vermesi emredildi (13 Nisan 1899)¹⁰⁰. 5 Mayıs 1900'de Adliye ve Mezahip Nezareti'ne Arapça bir arzuhal gönderen Çeriçeri Efendi, Fransa'ya giderek hem Paris, Marsilya ve Roma'yı ziyaret etmek hem de tedavi olmak istediğini bildirerek bu ziyareti ertelemek zorunda kaldı. Söz konusu arzuhalde 12 Mayıs 1900'de yola çıkacağını bildiren Çeriçeri Efendi, bu ziyaret esnasında temas edeceği önemli bilgi, belge, bazı neşriyat ve evrakı Roma ve Paris Sefirleri vasıtasıyla İstanbul'a göndereceğini ifade etti¹⁰¹. Çeriçeri Efendi'nin Fransa seyahatinin perde arkasında, aynı tarihlerde Antakya Ortodoks Kilisesi'nde patriklik konusunda baş gösteren Rum-Arap çatışmasından faydalanarak kilise mevzuatını yenilemek ve Roma'da bulunan İnanç Yayma Topluluğu'na sunmak vardı¹⁰².

Çeriçeri Efendi, izin talebine henüz cevap verilmemişken Mısır'dan izinsiz ayrılarak Fransa'ya gitti. Adliye ve Mezahip Nezareti, patriklerin ve ruhani reislerin memuriyetlerine dâhil olan mahaller dışına çıkmalarının ve bilhassa ecnebi diyarlarına gitmelerinin padişahın iradesini çiğnemek

⁹⁹ BOA, İ.HUS, 73/119,17 Zilkade 1316/29 Mart 1899. Naum Paşa hakkında bk. Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*, Berkeley: University of California Press, 1993, s. 59 vd. Cebel-i Lübnan'da Naum Paşa, II. Wilhelm'i karşılayan kişidir (Ökkeş Kürşad Karacaçıl, "II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti Ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898)", *Türkiyat Mecmuası*, C. 24, Sayı: 1, (Güz 2014), s. 87).

¹⁰⁰ BOA, *İrade Eyalet-i Mümtaze Mısır Kalemi* (İ.MTZ. (05), 30/1705, 2 Zilhicce 1316/13 Nisan 1899.

¹⁰¹ BOA, Y.MTV., 202/99, Lef: 1, 4 Mayıs 1316/17 Mayıs 1900.

¹⁰² Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 357.

anlamına geldiğini ve bunun da patrikler hakkındaki bazı şüphelerin doğruluğuna işaret edebileceğini belirtmiştir¹⁰³. Nezaretin bu değerlendirmesini kabul etmeyen Çeriçeri Efendi, 11 Ağustos 1901'de İstanbul'a bir arzuhal göndererek adaylığına hanel getiren olayın Papa vekilinin seçim tarihinde bölgede olmasının sebep olduğuna işaret etmiştir. Patrik, Papa vekili seçim mahalline bir gün evvel ve sadece dua etmek amacıyla geldiğini, buna mukabil seçim mahalline hiçbir şekilde uğramadığını, seçimin hiçbir aşamasında bulunmadığını bildirdi. Çeriçeri Efendi bu durumu hükümete izah etmede güçlük çekmesi sebebiyle izin almaksızın Mısır'dan ayrıldığını bildirdi¹⁰⁴.

Bu talihsiz girişim ve Fransa'nın bölgedeki faaliyetleri, Çeriçeri Efendi'nin patrikliğinin önünde iki büyük engel olarak duruyordu. Patrikliğinin yolunun açılması için öncelikle Papa vekilinin seçime iştirak etmediğinin ispatı gerekmektedir. İkinci olarak da Lübnan olayları sebebiyle Fransa'nın bölgede oynadığı olumsuz rolün giderilmesi gerekmektedir.

Fransız hükümetinin Çeriçeri Efendi'nin atanmasına yönelik yapmış olduğu bazı açıklamalar, Patriğin Fransa tarafından desteklendiği imajına sebep olduğundan, iki taraf arasında nasıl bir ilişki olduğunun kestirilememesi, Osmanlı Devleti'ni bir hayli tedirgin etmiştir¹⁰⁵. Suriye valiliğinin iddialarını destekleyen bu durum, Çeriçeri Efendi'nin hastalığından dolayı Fransa'ya gittiğine dair ortaya koyduğu mazeretin aslında iddiadan öte bir şey olmadığı, buna mukabil amacının Fransa'nın desteğini almak ve Avrupalı güçleri meseleye müdahil olma yönünde teşvik etmek olduğu anlaşılmıştır.

Çeriçeri Efendi'nin patrikliği, kendi hırs ve hevesi sebebiyle Osmanlı Devleti, Fransa ve Papa'nın müdahaleleri arasında kaynamış görünmektedir. Esasen, cemaatinin büyük bir bölümünün desteğini alan bir patriğin kendi geleceğini kendi elleriyle karartmasını anlatan bu hadise, Beyrut Valisi Reşid Paşa'nın 25 Nisan 1902'de Çeriçeri Efendi'nin hayata gözlerini kapadığını haber vermesiyle sona ermiştir¹⁰⁶.

¹⁰³ BOA, Y.MTV., 202/99, Lef: 1, 4 Mayıs 1316/17 Mayıs 1900.

¹⁰⁴ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Teşrifat-ı Umumiye Kalemi* (Y.PRK. TŞF), 6/56, Lef: 1, 25 Rebiülahir 1319/11 Ağustos 1901.

¹⁰⁵ BOA, Y.PRK. TŞF, 6/56, Lef: 1, 25 Rebiülahir 1319/11 Ağustos 1901.

¹⁰⁶ BOA, BEO., 1835/137616, Lef: 2, 12 Nisan 1318/ 25 Nisan 1902.

5. Kyrillos Geha Efendi'nin Patrikliği ve "Rûmâl-i Ubûdiyet" Meselesi

Çeriçeri Efendi'nin ani ölüm haberi devlet erkânı kadar Suriye'deki Katolik cemaati de üzmüştür. Bu haber 27 Nisan 1902'de Sadaret tarafından da doğrulanmıştır¹⁰⁷. 6 Ağustos 1902'de Suriye Valisi Hüseyin Nazım Paşa, Halep metropolidi Kyrillos Geha Efendi'nin, Melkit Patriği seçildiğini haber vermiştir¹⁰⁸. Patrikliği padişah tarafından da onaylanan Kyrillos Geha Efendi, 7 Ağustos'ta yapılacak patriklik merasim törenine katılmak üzere aynı gün Beyrut treni ile Şam'a hareket etmişti¹⁰⁹. Ancak Adliye ve Mezahip Nezareti'nin Sadarete göndermiş olduğu acil ibareli bir mazbata, Suriye valisinin bu durumdan habersiz olduğunu göstermekteydi. Nitekim, Suriye Valisi Hüseyin Nazım Paşa, nezarete göndermiş olduğu bir telgrafta söz konusu tayin ve törenle ilgili iradenin henüz kendisine ulaşmamış olduğunu bildirmekteydi¹¹⁰. Telgrafın arkasına düşülen bir not, iradenin çıkarıldığı bilgisinin yanlışlığına işaret etmekteydi. Hükümet 9 Ağustos'ta Amedî kalemine emir vererek, bu durumun Suriye vilayetine tebliğini istemiştir. Ayrıca yazılmış bir irade varsa bunun da acilen Adliye ve Mezahip Nezareti'ne bildirilmesini emretmiştir¹¹¹.

Suriye Valisi Hüseyin Nazım Paşa, 4 Eylül 1902'de Kyrillos Geha Efendi'nin Rum Katolik Melkit Patriği olarak memuriyet beratını alarak, makamına oturduğunu ve atanmasından dolayı padişaha teşekkür etmek için selefleri gibi İstanbul'a gelmek istediğini önce Mabeyn Başkıtabet

¹⁰⁷ BOA, BEO., 1835/137616, Lef: 1, 14 Nisan 1318/ 27 Nisan 1902.

¹⁰⁸ Arşiv belgelerinden "Ceha Efendi" olarak okunabilen ismin aslı Cyrille VIII Géha Efendi (1902-1916)'dir (*Serge Descy, The Melkite Church, Boston 1993, s. 64-67*). Geha Efendi'nin patrik olarak 27 Haziran 1903'te seçildiği ve Roma'dan gönderilen bir bildiriyle 8 Ağustos 1903'te göreve başladığı anlaşılmaktadır (A. Fortescue, "Batı Süryaniler'den Melkitler Suryaye Malkaye ya da Suryoye Malkoye", *Journal of the Assyrian Academic Society*, (Çvr. Meral Ünüvar), C. 10, Sayı: 2, 1996, s. 8; Canan Seyfeli, *a.g.m.*, s. 29; Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 357). Makalede patriğin adı Kyrillos Geha Efendi şeklinde geçecektir.

¹⁰⁹ BOA, BEO., 1900/142444, Lef: 4, 24 Temmuz 1318/6 Ağustos 1902.

¹¹⁰ BOA, BEO., 1900/142444, Lef: 3, 26 Temmuz 1318/9 Ağustos 1902.

¹¹¹ BOA, BEO., 1900/142444, Lef: 3, 26 Temmuz 1318/9 Ağustos 1902.

kalemine¹¹², 14 Ekim'de ise Adliye ve Mezahip Nezareti'ne bildirdi¹¹³. 18 Ekim'de Sadarete sunulan bu talep¹¹⁴ neticesiz kalmıştır. Bunun üzerine Kyrillos Geha Efendi 31 Ekim¹¹⁵ ve 26 Kasım tarihlerinde Adliye ve Mezahip Nezareti'ne başvurarak talebini yinelemiştir. Patrik, telgrafında İstanbul'a gelmek amacıyla yaptığı taleplerin sürekli görmezlikten gelinmesini sorgulamaktaydı. Yaşadığı bu belirsizlikten dolayı İstanbul'a gelmekten vaz geçtiğini, birkaç gün Cebel-i Lübnan ve Beyrut'ta ikamet ettikten sonra kış aylarını geçirmek üzere Mısır'a gitmek arzusunda olduğunu, şayet bu defa da bir cevap alamaz ise 27 Kasım'da Mısır'a gitmek üzere Suriye'den ayrılacağını ifade etmiştir¹¹⁶.

Kyrillos Geha Efendi'nin bu son çağrısı üzerine Adliye ve Mezahip Nazırı durumu 1 Aralık 1902'de Sadarete bildirdi¹¹⁷. Konuyla ilgili olarak sadareten bir açıklama yapılmaması üzerine nezaret 7 Aralık 1902'de talebini bir kez daha iletmiştir. Bunun üzerine 11 Aralık 1902'de Sadaret bir açıklama yapmıştır. Yapılan açıklamada, memuriyette çok yeni olması sebebiyle Kyrillos Geha Efendi'nin üstleneceği mesleği henüz layıkıyla tanımadığına işaret edilmiştir. Bu sebeple İstanbul'a ya da Mısır'a gitmesi konusunun Suriye valiliğinin iznine bağlı olduğuna işaret edilmiştir. Şayet bu konuda şüphe uyandıran bir husus var ise bununla ilgili bilgilerin Suriye vilayetinden talep edilmesinin daha doğru olacağı bildirilmiştir. Sadaret, belgenin arkasına Kyrillos Geha Efendi'nin Mısır'a neden gitmek istediğinin araştırılmasını isteyen 14 Aralık tarihli bir derkenar eklemiştir. Derkenardaki hususlar 17 Aralık'ta bir tahrir haline getirilerek Adliye ve Mezahip Nezareti'ne gönderildi. Bu tahrirde; Kyrillos Geha Efendi'nin tebdil-i hava için Mısır'a gitmesini veya orada ikametini men etmek mümkün olamayacağından, *cemaati hakkında bir şikâyeti mi var? Yoksa kendi menfaatine ve hükümetimiz aleyhinde mesuliyet gerektirecek bir hareket içerisinde*

¹¹² BOA, Y.MTV., 234/13, Lef: 1, 22 Ağustos 1318/4 Eylül 1902.

¹¹³ BOA, BEO, 2378/178337, Lef: 6, 1 Teşrin-i Evvel 1318/14 Ekim 1902.

¹¹⁴ BOA, BEO, 2378/178337, Lef: 4, 5 Teşrin-i Evvel 1318/18 Ekim 1902. Lef 4 ve Lef 6'ya ait belgeler 18 Receb 1320/21 Ekim 1902'de Babiali Evrak odasında işleme konulmuştur (BOA, BEO, 2378/178337, Lef: 5).

¹¹⁵ BOA, BEO, 2378/178337, Lef: 3, 18 Teşrin-i Evvel 1318/31 Ekim 1902.

¹¹⁶ BOA, BEO., 1959/146893, Lef: 3, 13 Teşrin-i Sani 1318/26 Kasım 1902.

¹¹⁷ BOA, BEO., 1959/146893, Lef: 2, 18 Teşrin-i Sani 1318/1 Aralık 1902.

midir? gibi hususların tetkik edilmesi emredilmiştir¹¹⁸. Derkenarda ayrıca patriğin mahalli memuriyetinden ayrılırken izin talep edip etmediği hakkında sorgulanması da emredilmiştir¹¹⁹.

Patrik Kyrillos Geha Efendi'nin meslekteki tecrübesizliği sebebiyle İstanbul yerine Mısır'a gitmeyi tercih etmesi devlet nazarında şüphe uyandırmıştı. Geha Efendi vermiş olduğu ifadesinde; İskenderiye'de bulunan Rum Melkit Cemaati tarafından eski patrik zamanında başlatılan ve İskenderiye Patrikliği adı altında kurulmaya çalışılan yeni patrikliği engelleyebilmek için Mısır'a gitmeye karar verdiğini beyan etmiştir. Bu bilgiler üzerine mesele önce Sadarete, sonra Adliye ve Mezahip Nezareti'ne ve 26 Aralık'da da Mabeyn Başkâtipliğine bildirilmiştir. Mabeyn Başkâtipliği, bu yeni patrikliğe asla izin verilemeyeceğini ve gerekli tedbirlerin acilen alınacağını bildirdi¹²⁰.

Beyrut valisi Reşit Mümtaz Paşa (Temmuz 1897-Eylül 1903)¹²¹, Kyrillos Geha Efendi'nin Mısır'a gitmekle ilgili talebinin aslında doğrudan onun iradesinin bir ürünü olmadığını, bu yolculuğun esasında Mısır'daki Rum Katolik kilisesinde yapılması düşünülen devir ve teslim işlerini yoluna koymakla ilgili olduğunu ifade etmiştir¹²². Vali, patriğin yolculuğa çıkmadan evvel Mısır'dan sonra önce İstanbul'a mı, yoksa Roma'ya mı gitmenin daha doğru olacağı konusunda çelişki içinde kalmasında Papa ile yapmış olduğu muhtemel bir haberleşmenin de etkisi olduğuna işaret ederek, her ne dakar önce Roma'ya gitmeye karar vermiş olsa da İskenderiye matranının ölümü üzerine tekrar Mısır'a dönmek zorunda kaldığının anlaşıldığını bildirmiştir¹²³.

Patrik Kyrillos Geha Efendi, aleyhindeki haberleri boşa çıkarmak ve padişahın güvenini kazanmak için 12 Temmuz 1904'te İstanbul'a gitmek üzere yeni bir izin talebinde bulundu. Suriye Valisi Hüseyin Nazım Paşa, bu taleple ilgili olarak Adliye ve Mezahip Nezareti'ne gönderdiği takrirde, Geha

¹¹⁸ BOA, BEO., 1964/147297, Lef: 2, 28 Teşrin-i Sani 1318/11 Aralık 1902.

¹¹⁹ BOA, BEO., 1964/147297, Lef: 1, 4 Kanun-i Evvel 1318/17 Aralık 1902.

¹²⁰ BOA, BEO., 1970/147682, Lef: 1, 13 Kanun-i Evvel 1318/26 Aralık 1902.

¹²¹ Sinan Kunalp, *a.g.e.*, s. 118.

¹²² BOA, Y.A.HUS., 439/59, Lef:2, 3, 16 Kanun-ı Evvel 1318/29 Aralık 1902.

¹²³ BOA, Y.A.HUS., 439/59, Lef: 1,2 , 28 Kanun-ı Evvel 1318/10 Ocak 1903.

Efendi'nin birçok kez İstanbul'a gitmek üzere talepte bulunduğuna işaret ederek, Mısır'dan döndükten sonra vekili aracılığıyla bu talepte bulunduğunu belirtmiştir¹²⁴. Nezaret bu hususu 26 Temmuz 1904'te Sadaret'e bildirmiş ve verilecek cevap hakkında bilgi istemiştir¹²⁵.

Hükümetin, Nezaret'in talebine de cevap vermemiş olduğu, 25 Temmuz'da yapılan yeni bir başvurudan anlaşılmaktadır. 28 Temmuz'da Adliye ve Mezahip Nezareti'ne ulaşan bu başvuruda selefleri gibi Geha Efendi'nin de İstanbul'a gelerek "Rûmâl-i Ubûdiyyet"¹²⁶/*Biat Etme*" kararında olduğu ifade edilmekteydi¹²⁷. Taleple ilgili karar 6 Eylül'de Suriye valiliğine bildirildi ve patriğin aynı gün İstanbul'a hareketi istendi¹²⁸.

Ser-kâtip-i şehriyâri Tahsin Paşa, 9 Eylül Cuma günü İstanbul'a ayak basması beklenen patriğin kira ve masrafları için Dâhiliye ve Maliye nezaretlerinden gerekli tedbirlerin alınmasını istedi. Selefî Çeriçeri Efendi gibi, Geha Efendi de teşrifat memurunun refakatinde merasim odasında ağırLANACAKTI¹²⁹.

Melkit Patriğinin İstanbul'a gelişiyle ilgili teferruat, onun geri dönüşünden sonra yapılan yazışmaların detaylarından öğrenilebilmektedir. Geha Efendi İstanbul'a 9 Eylül 1904 Cuma günü gelecekti. Bilinmeyen bir sebeple iki gün sonra yani Pazartesi günü İstanbul'a ulaşmıştır. Zamanında gelmiş olsaydı teşrifat memuru Talat Bey tarafından Yıldız Sarayı Selamlığı'nda merasimle karşıLANACAKTI. Ancak, bu sarkma sebebiyle karşılama yapılmadı ve patrik bir otele yerleştirildi¹³⁰. Bu gecikmeye rağmen

¹²⁴ Bununla ilgili olarak gönderilen tezkerede; "intihapları tasdik edilen patriklerin memnuniyetlerini belirtmek için İstanbul'a geldiklerini" bildirmiştir (BOA, BEO., 2378/178337, Lef: 8, 29 Haziran 1320/12 Temmuz 1904); Geha Kyrillos'un izin talebine dair rica mektubu (BOA, BEO., 2378/178337, Lef: 9, 29 Haziran 1320/12 Temmuz 1904).

¹²⁵ BOA, BEO., 2378/178337, Lef: 7, 13 Temmuz 1320/26 Temmuz 1904.

¹²⁶ Rûmâl: Yüz süren, yüz sürücü, (Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2004, s. 898.) Ubûdiyyet ise; kulluk, kölelik, aşırı bağlılık anlamına gelmektedir (Develioğlu, *a.g.e.*, s. 1116).

¹²⁷ BOA, BEO., 2378/178337, Lef: 1, 15 Temmuz 1320/28 Temmuz 1904.

¹²⁸ Patriği karşılamak üzere bir de teşrifat memuru görevlendirildi (BOA, BEO., 2406/180431, Lef: 1, 26 Ağustos 1320/8 Eylül 1904).

¹²⁹ BOA, BEO., 2407/180455, 29 Cemaziye'l-Ahir 1322/10 Eylül 1904.

¹³⁰ BOA, BEO., 2461/181765, 10 Şevval 1322/18 Aralık 1904.

tersane eminden seyahati boyunca kullanması için bir istimbote talep edildi. Dâhiliye Nazırı bu talebi 10 Eylül'de Yıldız Sarayı'na bildirdi¹³¹. Geha Efendi İstanbul'da 33 gün kaldı. Bu süre içinde hane kirası ve yemek masrafı için 18 bin kuruş sarf edildi¹³². Kendisine verilen 300 lira atıye-i ihsaniye dışında Maliye Nezareti'nden de 100 lira harcırah verilmişti¹³³.

19 Eylül'de Padişah tarafından kabul edilen Patrik, *murassa nişan-ı âlî-i Osmani* ile taltif edildi¹³⁴. 10 Ekim'de Sadaret, Adliye ve Mezahip Nezareti'nden patriğin geriye dönüş masraflarının karşılanması istendi¹³⁵. 17 Ekim'deki bir başka emir Geha Efendi'nin seyahati boyunca 6500 kuruş masraf yapmış olduğunu, taraflara henüz bir ödeme yapılmadığını, ancak talep sahiplerinin müracaatı üzerine teşrifat memuru Talat Bey'den bu masrafların hızlı bir şekilde ödenmesi istendi¹³⁶.

Kyrillos Geha Efendi, "Rûmâl-i Ubûdiyet için geldiği İstanbul'da temaslarına devam ederken hükümetin diğer patrikhanelere verdiği yardımlardan Beyoğlu'nda Sakız Ağacı semtinde bulunan kilise ve patrikhane fukara ve muhtaçlarının da hissedar edilmelerini temine çalıştı. Ayrıca Halep'teki Melkitlerin vergiden muaf olmalarını da temin ederek cemaati adına yeni haklar elde etmek için uğraştı. Babâli, Kyrillos Geha Efendi'ye beklenilenden daha büyük bir müsamaha göstermiş ve 5 Mart 1905'te Maliye Nezareti'nden işlemlerin tamamlanmasını istedi¹³⁷. Patrik, İstanbul temaslarını tamamlamasına rağmen, bir taraftan da cemaatine ait

¹³¹ BOA, BEO., 2412/180873, Lef: 1, 6 Eylül 1320/19 Eylül 1904.

¹³² Sadaret'ten Dâhiliye Mektûbî Kalemî'ne gönderilen 17 Aralık 1904 tarihli bir başka tezkere ise Patriğin İstanbul'a ayak basmasından itibaren teşrifat dairesi tarafından karşılama merasiminin düzenlendiği, Beyoğlu'nda ikamet etmesi için bir hane tahsis edildiği ve iaşesinin karşılanması için de Tokatlıyan Lokantası'nda yemek tahsis edildiği bildirilmiştir (BOA, DH.MKT., 916/15, Lef: 1, 5 Kanun-i Evvel 1320/18 Aralık 1904; BEO, 2466/184877, 12 Şevval 1322/20 Aralık 1904).

¹³³ BOA, BEO., 2505/187823, Lef: 1, 27 Kanun-i Sani 1320/9 Şubat 1905.

¹³⁴ Maliye Nezareti nişanla ilgili muameleyi 29 Eylül'de tamamladı (BOA, BEO., 2421/181506, Lef: 1, 16 Eylül 1320/29 Eylül 1904).

¹³⁵ BOA, BEO., 2427/181979, Lef: 1, 27 Eylül 1320/10 Ekim 1904. Maliye Nezareti, Geha Efendi'nin masraflarıyla ilgili gerekli incelemeyi tamamladı. Ortaya çıkan hesaba göre, İstanbul'da bulunduğu müddet zarfından patriğin 6500 kuruş masrafının olduğu tespit edilmiştir (BOA, BEO., 2450/183687, Lef: 1, 4 Teşrin-i Evvel 1320/17 Ekim 1904).

¹³⁶ BOA, BEO, 2450/183687, Lef: 1, 4 Teşrin-i Evvel 1320/17 Ekim 1904.

¹³⁷ BOA, DH.MKT., 936/61, Lef: 1, 19 Şubat 1320/4 Mart 1905.

işleri takip etti¹³⁸, diğer taraftan ertelemiş olduğu Roma ziyaretini tamamlamak üzere Roma'da düzenlenen bir ayine katılmak için izin almaya çalıştı. Patriğin bu talebiyle ilgili arzuhali Tahsin Paşa tarafından 23 Ocak 1908'de padişaha arz edildi¹³⁹.

1909 yılında kilise meclisinde ortaya atılan konsey önerisiyle uğraşmak zorunda kalan Geha Efendi, aslında kilise kurallarının yenilenmesine dair taleplerle karşı karşıya idi. Konsey, taraftarlarının baskısı altında Melkit Katolik Meclisi'ni Ayne'l-Trazda toplamak zorunda kalan Geha Efendi, Papa X. Pius'un söz konusu konseyi Roma'ya daveti karşısında zor durumda kaldı. Papa'nın Melkit konularına karışmasını istemeyen konsey bu daveti reddetti. Böylece konsey, daha önce hazırlanmış olan, ancak Papalık tarafından onaylanmayan mevzuata göre idareyi elde tutmak isteyerek, patriğin yanı sıra ikinci bir güç olarak ortaya çıktı¹⁴⁰.

Konseye rağmen Roma ile ilişkilerini her zaman sıcak tutan Geha Efendi, Osmanlı Devleti dışında Vatikan'dan olduğu kadar Fransa'dan da büyük itibar gördü. Girit Meselesi'nin yeniden gündeme geldiği 1911 yılı arifesinde¹⁴¹ Fransa hükümeti, Geha Efendi'ye en büyük nişanlardan biri olan *Komander* rütbesini temsilen *Lejyon Dönör Nişanı* vermek istemiştir¹⁴². Bu nişanın Patriğe hangi şartlar dâhilinde verildiği bir muamma olmakla beraber, nişanı almak istediğini 14 Eylül'de Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.

¹³⁸ Bu yazışmaların bir kısmı, Melkit cemaatine tahsis edilmiş vakıflarla ilgili bazı tespitlere işaret etmektedir. Beyrut vilayetine bağlı Sayda kazasında bulunan Hunusiyye Karyesi'nin ¼ arazisinin geliri Ayne'l-Traz Katolik Mektebi'ne ait idi. Bu gelir uzun zamandan beri Cebel-i Lübnan varidat defterine kayıtlı idi. Gariforyos Efendi ile köylüler arasında bu kayıtlı ilgili bir ihtilaf mahkemeye taşınmıştı. Köylülerin iddiaları reddedilerek eski patriğin tasarruf hakları teyit edilmişti. Ancak Beyrut Defterdarının Sayda tapu kâtipliğinden elde ettiği bilgiye göre arazinin ¼'ü boş idi. Boş olan arazi satılmak üzere müzayedeye konulmakla beraber, Beyrut Defterdarlığı, resmi muamelelerin neticesine kadar müzayedenin ertelenmesini istemişti. Patrik Geha Efendi de İstanbul'daki vekili vasıtasıyla yeni bir inceleme başlatmıştı (BOA, BEO., 2560/191885, 12 Nisan 1321/25 Nisan 1905).

¹³⁹ BOA, İ.HUS., 162/33, Lef: 1, 20 Zilhicce 1325/24 Ocak 1908.

¹⁴⁰ Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 357.

¹⁴¹ Önder Kocatürk, *Türk-İngiliz İlişkileri'nin Kopuş Sürecinde Son Aşama (1911-1914)*, (Dr. Tezi, İ.Ü., A.T.İ.İ.T. Enstitüsü, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı), İstanbul 2010, s. 30 vd.

¹⁴² BOA, *İrade Talifat Kalemi* (İ.TAL), 475/11, 1 Eylül 1327/14 Eylül 1911.

Sadrızam İbrahim Hakkı Paşa (Ocak 1910-Eylül 1911¹⁴³), nişanın kabul edilmesinde bir sakınca olmadığına işaret ederek, buna dair kararnameyi 16 Eylül'de imzaladı ve 23 Eylül'de padişaha sundu. Talebin kabul edildiğine dair irade 2 Ekim'de çıktı. İrade 7 Ekim'de Suriye valisi tarafından patriğe tebliğ edildi¹⁴⁴.

Kyryllos Geha Efendi'nin 1916 yılına kadar süren görevi esnasında selefleri Çeriçeri ve Gariforyos efendilerin vefatlarından sonra üzerlerinde kalmış olan emlak ve arazilerin cemaati adına vakıf haline getirilmesiyle ilgili olarak İstanbul ile yazıştığı görülmektedir. Bu yazışmalarda selefleri üzerinde kayıtlı olan ve el koyduğu mallarla ilgili Şura-yı Devlet 2 Nisan 1913'te bir karar almıştı. Kararda söz konusu emlak ve arazilerin cemaat müesseselerine vakfedilmesine rağmen patrik tarafından el konulan bu müstemilat ve arazinin nerelerde olduğu ve arazinin durumu mütalaa edilmişti¹⁴⁵. Bu bilgi 15 Nisan'da Defter-i Hakanî'ye de bildirildi. Divan-ı Hümâyûn kalemi 23 Temmuz 1913'te konuyu ele alarak söz konusu malların mevkii ve miktarları hakkında mahallinden gönderilen defterlerde yeterli muhteviyatın olmadığına karar verdi. Defterlerde arazinin çeşitlerine temas edilmemiş olması, bunlar üzerinde gereken incelemenin yapılmasını engellediğinden, inceleme işinin Mülkiye ve Maarif dairelerince yapılması emredilmiştir¹⁴⁶. İnceleme sırasında eski patriklerin vârisleri tarafından yapılan itirazlarla ilgili olarak 20 Ocak'ta Maliye Nezareti tarafından Şura-yı

¹⁴³ Sinan Kunalp, *a.g.e.*, s.82.

¹⁴⁴ BOA, BEO, 3940/295431, 7 Eylül 1327/20 Eylül 1911.

¹⁴⁵ Babıali ile bu konuda ilk teması 11 Kasım 1902 (29 Teşrin-i Evvel 1318) tarihinde Çeriçeri Efendi kurmuştur. Çeriçeri Efendi'nin Babıali'ye sunduğu bilgi ve belgeler arasında 26 Nisan 1903 (28 Muharrem 1321) tarihli bir hüccet de yer almaktaydı. Bu Çeriçeri Efendi'nin üzerinde Şam, Beyrut ve Cebel-i Lübnan'da bir miktar emlak ve arazi kaydı göstermekteydi. Birçok kişi üzerinde de senetli ve senetsiz mal ve emlak bulunuyordu. Bunun dışındaki hakların tamamı patriklik makamına ait idi. 11 Kasım 1902 (29 Teşrin-i evvel 1318)'de alınan bir kararda; bütün mal ve hakların mezhep müesseselerine vakfı gerekiyordu. Hükümet, emlakın mülk olanları üzerinde işlem yapılmasına izin veriyordu. Arazilerin miri arazi olduğu anlaşılınca arazilerin vakıf ilan edilmesine izin verilmemişti. Bununla beraber hüccette yazılı olan emlakın cinsine ve çeşidine bakılmaksızın, Patrik Gariforyos Efendi üzerinde ve boş olması lazım gelen emlakı Kyryllos Geha Efendi'nin nasıl ve neye dayanarak el koymuş olduğu anlaşılammıştı (BOA, ŞD., 86/13, 20 Mart 1329/2 Nisan 1913).

¹⁴⁶ BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı* (ŞD), 86/13, 11 Ağustos 1329/24 Ağustos 1913.

Devlet'e gönderilen bilgi ve belgeler, 24 Ağustos'ta incelenmek üzere ilgili nezaretlere gönderildi. Yapılan inceleme sonucunda söz konusu emlakın muhtelif cemaatlere ait müesseselere vakfedilmiş olduğu tespit edilmiş ve bu durumdan vârisler de haberdar edilmişti¹⁴⁷.

Divan-ı Hümâyûn Beylikçi Kalemi'nin konuyla ilgili tezkereye düşmüş olduğu derkenarda, mezheplere ait müesseselere sadece mülk olan malların vakfedilebileceği, şayet vakfetmek isteyenler varsa bu malların kendilerine ait olduklarını gösteren senetlere sahip olmaları gerektiği bildirilmiştir. Eski Patrik Çeriçeri Efendi'ye 9 Nisan 1899'da verilen patriklik beratında konuyla ilgili olarak şu husus dikkat çekmektedir: "Söz konusu cemaat üyelerinin yaşadıkları süre içerisinde patriğe, matranlara, papazlara ve kilise fukarasına bir miktar şey vasiyet ederek ölürlerse, vakfedilen mal ve mülkün vârislerine verilmesi şer'i olarak hükme bağlanmıştır. Vârisiz ölen papazların, keşişlerin ve keşişelerin her neyi varsa, bunlara patrik tarafından el konulması halinde bu el konulanlara beytülmal, kassam, mütevelliler, subaşılar ve onların adamları tarafından asla müdahale edilmeyecekti. Vâris bırakarak ölenlerin de nakitlerine, diğer mal ve eşyalarına hiçbir şekilde el konulamayacaktı. Bunların dışında ölmüş olan matran, keşiş ve keşişeler sağken ayinleri gereği, kilise fukarasına ve patriklerine her ne isterlerse onu vasiyet edebileceklerdi. Ancak vasiyet edecekleri şeylerin kendilerine ait olduğuna dair, Katolik olmak koşuluyla, cemaatlerinden şahitler göstermeleri gerekmektedir. Ayrıca kilise ve manastırlarla ilgili bağlara, bahçelere, çiftliklere, tarlalara, çayırlara, değirmenlere, kiliseye mum imal eden mumhanelere ve

¹⁴⁷ BOA, BEO, 4405/330338, Lef: 2, 25 Şubat 1331/9 Mart 1916. Bu inceleme sonucunda Beyrut Defterdarlığı, bu emlak ile ilgili hazırladığı tahriratta, Beyrut Mahkemesi'nin tahsis ettiği 26 Nisan 1903 tarihli hüccet sureti de yer almıştır. Bununla Mısır Mahkemesi'nden gelen hüccet karşılaştırılarak Çeriçeri Efendi adına kilisenin tasarruf ettiği emlak, nakit para, mallar ve yapılan tasarrufların patriğe ait olacağına dair açıklamalar reddedilmiştir. Bu itibarla Çeriçeri Efendi'nin gizli kalan mallarının da bunlara dâhil olup söz konusu hüküm bu emlak ve malları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Hüccetten bu emlakın ve arazinin patrikliğe ait bazı müesseselere tahsis edildiği anlaşılmaktaydı. Aslında Çeriçeri Efendi'nin vârisleri emlakın intikali için daha önce bazı teşebbüslerde bulunmuş ama olumlu cevap alamamışlardı. Bab-ı âli tarafından ilan edilen 11 Kasım 1902 tarihli kararda emlakın muhtelif cemaatlere ait müesseselere vakfedildiği vârislere de bildirilmiştir (BOA, BEO, 4405/330338, Lef: 2, 25 Şubat 1331/9 Mart 1916).

kiliseye vakfedilmiş dükkân, mal, eşya ve duvarlara ve bunları tasarruf edenlere şer'i izin olmadıkça müdahale edilemeyecekti"¹⁴⁸.

Bu hükümler söz konusu emlâkin patrikliğe bağlı müesseselere vakfedilmiş olduğunu gösteren hücceti doğrulasa da, bu mal ve emlâkin patrikliğe ait olduğu hususunda bir müracaatta bulunulması halinde, emlâkin vakfedildiğini gösteren senetlerin ilgililere sunulmasına karar verilmişti¹⁴⁹. Bu karar dikkate alındığında patrikhane ve manastırlar adına senet verilmesi uygun olmadığı anlaşılmıştır. Bununla beraber mal ve gayrimenkul tabirinin miri arazileri kapsamadığı gibi bunların vakfedilmeye uygun olmadığı da tespit edilmiştir. Buna mukabil sadece emlâk olarak dahi ruhban tasarrufunda bulunan miri arazi veya vakıf gelirlerinin de patrikler adına intikal muamelesinin yapılmasına izin verilmemektedir. Buna karşılık patriklerin üzerinde bulunan ve kendilerine ait olan mal ve gayrimenkullerin vârislere veya patriklere intikali de mümkün olabilmektedir¹⁵⁰.

Maliye Nezareti'nden Şura-yı Devlet'e gönderilen bir mazbatada intikal tezkirelerine atıfta bulunulmakta ve eski patriklerden Gariforyos Efendi'nin üzerinden düşürülmesi gereken emlâke de Patrik Geha Efendi'nin el konulmuş olduğuna dikkat çekilmektedir. Geha Eendi ayrıca bu emlâk dışında Çeriçeri Efendi'den intikal eden emlâki de tasarruf etmekteydi ki bunun doğru olup olmadığı merak konusu olmuştu. Şura-yı Devlet, söz konusu hüccette, malların aidiyeti konusunda yapılan açıklamayı dikkate

¹⁴⁸ BOA, BEO, 4405/330338, Lef: 2, 25 Şubat 1331/9 Mart 1916.

¹⁴⁹ BOA, BEO, 4405/330338, Lef: 2, 25 Şubat 1331/9 Mart 1916. Beyrut Defterdarlığı'nın 28 Aralık 1912'de gönderdiği telgrafta, bu hüccete atıfta bulunulmaktaydı. Hüccetin tercümesinde Çeriçeri Efendi, Geha Efendi'nin el koyduğu malları satın aldığı tespit edilmiştir. Buna Suriye, Beyrut, Cebel-i Lübnan ve Mısır Eyaleti resmi defterleri ve sicilleri delil idi. Çeriçeri Efendi bunlar üzerinde kayıtlı emlâkin temin şeklinin, cinsinin, durumunun ve mal, gayrimenkul ve nakit paranın resmi senetli veya senetsiz olanların bilgilerinin verildiğine dair deliller göstermekteydi. Hüccetin devamında, Patrik olması sebebiyle üzerinde kayıtlı mal ve emlâk aynı zamanda Melkit Patriğine de aitti. Bu mallardan yapılacak istifade ve tasarruf da ancak patrikliğe ait olabirdi (24 Ekim 1901)". Hüccetteki bu beyana göre, Melkit Patriği olması, söz konusu mal ve emlâkin Geha Efendi'ye intikali mümkün kılmakta idi. Aksi bir durumda bu mal ve mülkün tamamına vakıf muamelesi yapılarak, patrikliğe ait müesseselere devri için senet düzenlenmesi gerekmekteydi (BOA, BEO, 4405/330338, Lef: 2, 25 Şubat 1331/9 Mart 1916).

¹⁵⁰ BOA, BEO, 4405/330338, Lef: 2, 25 Şubat 1331/9 Mart 1916.

alarak devlet malı olmaları sebebiyle söz konusu malların vakfedilmelerinin mümkün olmadığına dikkat çekmiştir. Bu itibarla hüccet tarihine kadar Çeriçeri Efendi adına kayıtlı mal ve gayrimenkulden sadece mülk olanların vakfedilebileceğine karar verilmiştir. Buna karşılık cemaatlere ait müesseseler adına mülk dışındaki malların vakfedilebileceğine dayanak yapılmak istenen 11 Kasım 1902 tarihli tezkerenin gerçekte bu konuyla doğrudan bir ilgisinin olmadığı da yapılan açıklamaya ilave edilmiştir. Bu sebeple, hüccet içeriğinde yer alan mal ve emlak hakkında hüccetin mahiyetine göre ve kanun hükmü dairesinde muamele edilmesi için Maliye Nezareti'ne gerekli tebligatın yapılmasına karar verilmiştir¹⁵¹.

Kyryllos Geha Efendi'nin, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinin yukarıda bahsi geçen vakıf meselesiyle ilgili yazışmalarla son bulunduğu anlaşılmaktadır. Geha Efendi, patrikliğinin sona erdiği 9 Mart 1916'da gitmiş olduğu Mısır'dan geri dönememişti. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi sebebiyle İngiltere geçici de olsa işgal altında tuttuğu Mısır'ı ilhak etmişti. Bu sebeple geri dönemeyen Patriğin yeri boş kalmış ve yerine yeni bir patrik ataması da yapılamamıştı. Osmanlı Devleti, patriğin geri gelemeyeceğine karar vermiş olmalı ki, cemaatin başıboş kalmaması için teamüllere uygun olarak işleri vekâleten de olsa yürütecek bir patrik kaymakamının atanmasına karar verdiği anlaşılmaktadır¹⁵².

6. Melkit Patrikliğinde Kaymakamlık Dönemi: Basiliyus Neccar Efendi

Adliye ve Mezâhib Nezareti'nden Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya 27 Ekim 1915 tarihinde gönderilen bir mazbatadan, Kyryllos Geha Efendi'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce gittiği Mısır'dan tekrar görevinin başına dönmesi için yapılan ihtarlara rağmen, patriğin Mısır'da

¹⁵¹ BOA, BEO, 4405/330338, Lef: 2, 25 Şubat 1331/9 Mart 1916.

¹⁵² BOA, BEO., 4405/330338, Lef: 2, 25 Şubat 1331/9 Mart 1916; Şaban Ortak, *Osmanlı'nın Son Manevralarından Suriye Ve Garbi Arabistan Tehciri*, Ankara 2011, s. 125. Osmanlı kaynakları tarafından teyid edilmeyen bir bilgiye göre; Patrik Kyryllos Geha Efendi, Mısır'da bulunduğu sırada Osmanlı hükümeti tarafından ihanetle suçlanarak ölüme mahkûm edilmiştir (Charles Frazee, *a.g.e.*, s. 357).

kalmakta ısrar ettiği anlaşılmaktadır¹⁵³. Bunun üzerine, yukarıda da işaret edildiği gibi, cemaatin huzurunun temini için acilen bir patrik kaymakamının seçilmesi emredilmişti. Nezaret, 23 Ocak 1916'da Cemal Paşa'ya bir emir göndererek Sayda Metropoliti Basiliyus Neccar Efendi'nin kaymakamlığa tayin edildiğini bildirmiştir¹⁵⁴. Adliye Nazırı, Melkit Patrikliği ile Papalık arasındaki mezhepsel ilişkiyi 1 Şubat 1916'da ortaya koymuştur. Nazır, Osmanlı tebaası ruhani reislerin Papa ile ilişkilerinin hususi ve mezhebi olduğunu, buna mukabil resmi bir mahiyet taşımadığını bildirmiştir. Nazır ayrıca Patrik kaymakamının Roma ile kuracağı irtibatın veya yapacağı müracaatların resmi bir hüviyetinin olamayacağını, resmi teşebbüslerden kaçınılması gerektiği gibi Papa nezdinde hiçbir teşebbüste bulunulmaması emredilmiştir. Şayet Papa, Osmanlı tebaası Katoliklere yönelik bir muamelede veya bir incelemede bulunulmak isterse buna da asla izin verilemezdi. Buna mukabil memuriyeti Padişah iradesine dayanmayan kaymakamın, sadece istifasının talep edilebileceği hatırlatılmaktaydı. Bu durumda yeni bir kaymakam tayini için Papa vazifeyi mecburen metropolitlere vermek zorunda idi ki, böyle olması halinde Osmanlı Devleti kaymakamın atanmasını veya azlini ertelenmek veya müşkülata uğratmak konusunda daima irade sahibi olabilecekti. Zira cemaatin resmi bir ruhani reisten mahrum kalması durumu esasında doğrudan Papa'yı veya Melkit Patrikliği'ni ilgilendiren bir husus iken, bu husus devleti tebaasıyla ilgili alacağı kararlara mani değildi¹⁵⁵.

Cemal Paşa'ya çekilen bu telgrafın asıl amacı, geçmişte olduğu gibi patriklerin zaman zaman Osmanlı Devleti'nin izni olmaksızın Papa ile gayri meşru ilişkiler kurmasından duyulan rahatsızlıkları gidermekti. İkinci bir husus ise, ruhani reislerin Papa ile kurdukları mezhebi ilişkilerin bir gereklilikten kaynaklandığının ortaya konulmasıydı. Buna mukabil patriklerin zaman zaman bilinçli veya bilinç dışı Vatikan'ın veya bir başka ecnebi devletin koruyuculuğuna ihtiyaç duymaları devletin iç işlerine doğrudan müdahaleyi gerektirecek bahaneler üretmek için yeterli olduğuna işaret edilerek, özellikle bu hususta dikkatli olunması istenilmekteydi.

¹⁵³ Kyrillos Geha Efendi 1916 yılında Mısır'da öldü (Charles Frazee, ., s. 357).

¹⁵⁴ BOA, *Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi* (DH. ŞFR), 60/98, Lef: 1, 10 Kanun-i Sani 1331/23 Ocak 1916.

¹⁵⁵ BOA, DH.ŞFR., 60/195, Lef: 1, 19 Kanun-i Sani 1331/1 Şubat 1916.

Osmanlı Devleti kendi hukuki ve siyasi haklarının bağlı olduğu şartları yukarıdaki izahat çerçevesinde ortaya koyduktan sonra, Basiliyus Efendi'nin kaymakamlığının bekletilmeksizin tasdiki yoluna gitmiştir. Ancak Basiliyus Efendi bu makamda çok fazla kalamamış, kısa bir süre sonra ölmüştür. Ölüm haberi 22 Şubat 1916'ta Cemal Paşa'ya da bildirilmiştir. Bunun üzerine yeni bir patrik kaymakamının seçilmesi için gerekli hazırlıkların başlatılması istenmiştir. Patrik kaymakamı olarak da daha önce Basiliyus Efendi'ye alternatif olarak gösterilmiş olan Zahle metropolidinin tanınmasına karar verilmişti. Cemal Paşa'dan bu konudaki düşünceleri sorulmakla beraber Zahle metropolitinin kim olduğu hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır¹⁵⁶.

Patrik Geha Efendi'nin ölümünden sonra patriklik atamalarında yaşanan üç yıllık bir aradan sonra 6 Nisan 1919'da Dimitrios I. Cady Efendi'nin Melkit Patriği seçildiği tespit edilebilmektedir¹⁵⁷. Bu son patrik ile Osmanlı Devleti'nin Melkit Patrikliği ile olan ilişkisi resmi olarak kesilmiştir. Bölge bu tarihten sonra işgale uğramış olduğundan, patriklerle ilgili bilgiler bu atama ile sona ermiştir.

7. Sonuç

1830 yılına kadar Katolik Ermeni Patrikliği'ne bağlı olan Melkitler, ilk patrikleri Maksimus III. Mazlum ile başlayan bağımsız patriklik kurma aşamasında ortaya koyulan yeni yasalar çerçevesinde yeni bir nizamname oluşturmaya muvaffak olmuştur. Osmanlı Devleti bu nizamnameyi temel olarak bağımsız Melkit Patrikliği'nin kuruluşuna izin vermiştir.

Bu tarihten 1916 yılına kadar Melkitler arasından seçilmiş olan yaklaşık 16 patriğin hemen tamamı Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Ancak patrikler zaman zaman yabancı devletlerin ve kurumların etkisi altında kalarak özellikle bölgedeki etkinliğini artırmak çabası içinde olan Fransa ve Vatikan'ın müdahalelerine maruz kalmışlardır. Osmanlı Devleti, bu müdahaleleri önlemek için birbirine rakip bu iki gücün,

¹⁵⁶ BOA, DH.ŞFR., 61/73, Lef: 1, 9 Şubat 1331/22 Nisan 1916.

¹⁵⁷ Patrik Dimitrios Cady 25 Ekim 1925'te vefat etmiştir (Charles Savona-Ventura, *The Grand Priory of the Maltese Islands of the Military & Hospitaller Order of St Lazarus of Jerusalem*, Malta 2012, s. 65).

Fransa ve Vatikan'ın rekabetinden faydalanarak politik denge kurmaya çalışmış, ancak bu çabalar bazen sekteye uğrasa da, genellikle başarılı sonuçlar alınmıştır.

Osmanlı Devleti, Melkit Patriklerini diğer patrikler karşısında tatlı-sert bir politika ile daima taltif etmeye çalışmıştır. Patrik Maksimus III. Mazlum'dan Kyrillos Geha Efendi'ye kadarki süreç içerisinde patriklerin kendi yanlışlarından doğan müdahaleler dışında adalet ve hukuka riayet edilmiştir. Buna mukabil Suriye valilerinin zaman zaman patriklerle olan ikili ilişkileri, devletin yanıtılmasına ve bazı hukuksuzlukların vuku bulmasına sebep olabilmıştır. Ancak bu tür ilişkilerin takibi yapılmış, şüpheli durumlar hakkında gerekli tedbirler alınmıştır.

Osmanlı Devleti gayrimüslim tebaa ile olan ilişkilerini, onların sıkıntılarına çare bulmak üzerine kurduğu bir politika çerçevesinde yürütmüştür. Millet Sistemi de denilen bu politika gayrimüslimlerin hukuki ve sosyal yaşamlarına hiçbir şekilde müdahale edilmesine izin vermemiş, bilakis patriklerin görevlerine dönmeleri hususuna, problem devlet aleyhinde de olsa, büyük önem verilmiştir. 1916 yılında, Patrik Geha Efendi'nin daha önce Mısır'a giderek bir daha geri dönmek istememesine rağmen Osmanlı Devleti, patriği geri getirmek için birçok defalar müdahalede bulunmuş ve kendisine tabi bir kurumun başsız kalmasına müsaade edilemeyeceğini göstermiştir. Ancak yapılan müdahalelere rağmen ölümüne kadar Mısır'da ikamet etmesi sebebiyle Melkit cemaati 3 yıl boyunca patrik kaymakamları vasıtasıyla yönetilmiştir. Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin bütün cemaatlere olduğu gibi Melkitlere de oldukça müsamahalı davranmış olduğu görülmektedir. Bu müsamahanın Melkit patriklerinin ekseriyeti tarafından minnet ve şükranla karşılanmış olduğu da belgelere yansımıştır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A. DVN.MHM (*Sadâret Divan-ı Hümayûn Mühimme Kalemî*), 10/86.

BEO (*Babiâli Evrak Odası*), 1093/81954, 4405/330338, 1072/80354, 1083/81169, 1227/92024, 1275/95599, 1959/146893, 1964/147297, 1964/147297, 1970/147682, 2378/178337, 2378/178337, 2406/180431, 2412/180873, 2421/181506, 2427/181979, 2505/187823, 2560/191985, 981/73509, 981/73509, 2450/183687, 4405/330338, 1835/137616, 1900/142444, 1900/142444, 1900/142444, 1900/142449.

DH.ŞFR (*Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî*), 60/195, 60/98, 61/73.

DH.MKT (*Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî*), 906/31, 916/15380, 94/77.

HR.MKT (*Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî*), 71/8.

HR.TO (*Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı*), 464/35.

İ. DH (*İrade Dâhiliye*), 549/38235.

İ.HR (*İrade Hariciye*), 10/86, 106/5191, 110/5394, 133/6812.

İ.HUS (*İrade Hususi*), 120/75, 73/119.

İ.MTZ.(05) (*İrade Eyalet-i Mümtaze Mısır*), 30/1705.

ŞD (*Şura-yı Devlet Evrakı*), 86/13, 86/13, 86/13, 2292/33-15.

Y.A.HUS (*Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Kalemî*), 394/27, 394/27, 395/73, 395/73, 439/59, 439/59, 439/59, 394/27.

Y.EE (*Yıldız Esas Evrakı*), 79/34.

Y.MTV (*Yıldız Mütenevvi Maruzat Kalemî*), 234/13, 163/16, 202/99.

Y.PRK.BŞK (*Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı Kalemî*), 58/118.

Y.PRK.ŞD (*Yıldız Perakende Evrakı Şura-yı Devlet Maruzatı Kalemî*), 3/69.

Y.PRK.TŞF (*Yıldız Perakende Evrakı Teşrifat-ı Umumiye Kalemî*), 6/56.

Yayınlanmış Eser ve Makaleler

- ABDALLAH, RAHEB, “Greek Melkite Catholic Patriarchate Of Antioch: Birth, Evolution, And Current Orientations”, *Ekklesiastikos Pharos*, (Trnsl. Nicholas J. Samra), Vol: LII, Issue: II-III, s. 1-21.
- AKARLI, Engin, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*, Berkeley: University of California Press, 1993.
- BEYDİLLİ, Kemal, *II. Mahmud Devrinde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi'nin Tanınması (1830)*, Harvard 1995.
- BOZKURT, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Ankara 1996.
- DADYAN, Saro, “1861 Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ve Özerk Cebel-i Lübnan'ın İlk Mutasarrıfı Garabed Artin Davud Paşa”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 239, (Kasım 2013), s. 22-26.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt: IV., İstanbul 1925.
- DAVINSON, Roderic H., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876*, (Türkçesi: Osman Akınhay), İstanbul 2005
- DESCY, Serge, *The Melkite Church*, Boston 1993.
- DOĞAN KARABURUN, Derya-Banu Mustan Dönmez, “Antakya Arap Ortodokslarında Dinsel Müzik Uygulamaları, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 58, Yaz-2016, s.998-1017.
- DUMAN, Olcay Özkaya, “Bir Orta - Doğu Buhranı Cebel-i Lübnan Olayları (1860-61), *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2006, s. 1-15.
- Düstur, Tertip I*, Cilt: I, Dersaadet 1289.
- ENGELHARDT, Edouard-Philippe, *Tanzimat ve Türkiye*, Çev. Ali Reşad, İstanbul 1999.
- FORTESCUE, A., “Batı Süryaniler'den Melkitler Suryaye Malkaye ya da Suryoye Malkoye”, *Journal of the Assyrian Academic Society*, (Çvr. Meral Ünüvar), C. 10, Sayı: 2, 1996, s. 1-28.
- FRAZEE, Charles A., *Katolikler ve Sultanlar (Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923)*, (Çvr. Cemile Erdek), Küre Yayınları, İstanbul 2009.

- GÜNAY, Selçuk, "II. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrı-
lıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri", *Ankara
Üniversitesi D.T.C.F Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XVII, Sayı: 28,
1995, s. 85-108.
- HACHEM, G., "Les Melkites Catholiques Et Les Illusions De L'unionisme
Entre Vatican I Et Vatican II.", *Les Chretiens de France au service des
chretiens d'Orient*, 1998, s. 1-32.
- KARACAGİL, Ö. Kürşad, "II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti
Ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898)", *Türkiyat
Mecmuası*, C. 24, Güz, 2014, s. 73-97.
- KELEHER, Serge, "Church in the Middle: Greek-Catholics in Central and
Eastern Europe", *Religion, State and Society*, Vol. 20, Nos. 3-4, (1992), s.
289-302.
- KHAİRALLAH, Philip A., "The Ecumenical Vocation of the Melkite Church",
St. Vladimir's Theological Quarterly, Vol: 30, No: 3, 1986, s. 189-216.
- KİLDANİ, Hanna, *Modern Christianity in the Holy Land*, (Çvr. George Musleh),
Bloomington/İndiana 2010.
- KOCATÜRK, Önder, *Türk-İngiliz İlişkileri'nin Kopuş Sürecinde Son Aşama (1911-
1914)*, (Dr. Tezi, İ.Ü., A.T.İ.İ.T. Enstitüsü, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap
Tarihi Anabilim Dalı), İstanbul 2010.
- KÖKSAL, Osman, "Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gerekli
Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit'e Sunulan bir Layiha", AÜ,
Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),
Sayı:9, Ankara 1998, s. 263-285.
- KUNERALP, Sinan, "Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)"
Prosopografik Rehber, İstanbul 1999.
- MAGGIOLİNİ, Paolo, "Tradition and Modernity: the Melkite Catholic Church,
the Holy See and the Ottoman empire from the Tanzimat Era to the
Mandate System", *ARAM: Western Christian Missions in the Levant the
Arab Renaissance Mandatism*, Cilt: 25: 1&2 (2013), s. 271-287.
- MASTERS, Bruce, *Christians and Jews in the Ottoman Arab World*, Chambridge
University Press, 2001.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 3. Baskı, Ankara 2008.
- REYHAN, Cenk, "Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi", *Memleket Siyaset Yö-
netim*, Sayı: 1, (2006), s. 171-181.

- SAMUR, Sebahattin, “Cebel-i Havran’da Dürziler ve Sultan Abdülhamit’in Bunlarla İlgili Politikası (1878-1900)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, Kayseri 1994, s. 399-408.
- SARIYILDIZ, Gülden, “Osmanlı Devleti’nde Protestan Ermeni Milleti ve Kilisesinin Tanınması”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl: 1/2002, Sayı: 2, s. 249-267.
- SEYFELİ, Canan, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Melkit Patrikliği (1847-1918)”, *Karadeniz (Black Sea-Черное Море) Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 11, Giresun 2014, s. 9-39.
- ULMAN, Halûk, *1860-1861 Suriye Buhranı, -Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay*, Ankara 1966.
- VENTURA, Charles Savona, *Biographies Ordo Sancti Lazari Hierusalem Grand Maître, Protecteurs&Administrateurs*, Malta 2012.
- VENTURA, Charles Savona, *The Grand Priory of the Maltese Islands of the Military and Hospitaller Order of St Lazarus of Jerusalem*, Malta 2012.
- YURDAKUL, İlhami, “Kudüs Deyru’s-Sultan Habeşlilerinin ve Mısır Kıptilerinin Dini-Siyasi Nüfuz Mücadelesi”, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1, (Ortadoğu Özel Sayısı), s. 198-237.

“THE ESTABLISHMENT OF MELKIT PATRIARCH AND THEIR RELATIONS WITH
THE OTTOMAN STATE, PAPAL AND FRANCE (1853-1916)”

Abstract

Melkits began to be transferred from the Orthodox Rum community in the 1724s, and were connected to the Istanbul Rum Patriarchate until 1830 by the establishment of the Armenian Catholic Patriarchate in 1830. Maksimus III Mazlum who organized the Melkit as a nation and was elected patriarch in the Antioch Synod (1833), recognized the Ottoman Empire as the official patriarch on 7 January 1848. However, the fact that the Melkits became an independent patriarch was made possible by their complete separation from the Catholic Armenian Patriarchate on 7th June 1853. Melkit Patriarchate completed the establishment process of the 1860-1861 Lebanese Depression until it was engaged in expanding the spiritual boundaries. After this date, Melkits who returned to Europe due to increasing intervention in the region, has opened the door of intervention in the internal affairs of the Ottoman Empire from time to time by taking one of these two forces in the struggle for influence in order to undertake the patronage of Catholicism which started between France and the Vatican. However, the ongoing upsurge between the Melkit Patriarchate and the Ottoman Empire halted from 1914 to 1919, when Dimitrios I Cady Efendi was appointed in 1916, when Patriarch Geha Efendi went to Egypt. After this the region is out of Ottoman State and the relations are completely cut. In this study, Establishment of Melkite Patriarch and the relations of Melkits with the Ottoman Empire, France and the Vatican will be emphasized.

Keywords

Melkite, Rum, Catholic, Ottoman State, Vatican, France.